

Centraal Planbureau

CPB Notitie | 29 maart 2018

De verscheidenheid van vermogens van huishoudens

CPB Notitie

Aan: Ministeries van Economische Zaken en Klimaat, Sociale Zekerheid en Werkgelegenheid, en Financiën

Centraal Planbureau
Bezuidenhoutseweg 30
2594 AV Den Haag
Postbus 80510
2508 GM Den Haag

T 088 9846000
I www.cpb.nl

Contactpersoon
Bert Smid en Rob Luginbuhl

Datum: 29 maart 2018

Betreft: De verscheidenheid van vermogens van huishoudens

Samenvatting en conclusies¹

Er bestaan zorgen over de huidige vermogensopbouw (Parlevliet en Kooiman, 2015; CPB, 2016; Studiegroep duurzame groei, 2016). De afgelopen jaren zijn zowel de vermogens als de schulden van Nederlandse huishoudens toegenomen. De opbouw van vermogens en schulden wordt in hoge mate beïnvloed door beleid, vooral door de verplichte pensioenopbouw voor veel werknemers en de fiscale stimulering van de eigen woning. In deze notitie brengen we de heterogeniteit tussen huishoudens in kaart. We bekijken de verschillende componenten in samenhang, inclusief de pensioenvermogens.

De verschillen tussen huishoudens zijn groot als het gaat om vermogens en schulden. We hebben de huishoudens ingedeeld naar leeftijd, naar arbeidssituatie (werknemer of zelfstandig) en naar woonsituatie (eigen woning of huur). Ook hebben we de samenhang tussen de verschillende vermogenscomponenten geanalyseerd. Daaruit komen de volgende conclusies.

Op hogere leeftijden hebben huishoudens gemiddeld meer vermogen. Dat is logisch; jongere huishoudens hebben vaak weinig vermogen of zelfs schulden. De opbouw van vermogen begint daarna. Na pensionering daalt het vermogen met de leeftijd, vooral als gevolg van de vermindering van het pensioenvermogen. Opvallend is dat het financieel en huizenvermogen na pensionering maar weinig daalt (zie ook Kooiman, Lever en Rhuggenaath, 2018).

Huishoudens met een eigen woning hebben hogere netto vermogens dan huurders, zelfs bij vergelijkbare inkomens en leeftijden. De balansen van huishoudens met een

¹ Een deel van de berekeningen uit paragrafen 2.3 t/m 2.6 is verricht door Jason Rhuggenaath.

eigen woning zijn uiteraard langer; ze hebben een eigen woning en vaak een hypotheek. Op hogere leeftijden is de hypotheek (deels) afgelost en/of de eigen woning in waarde gestegen. Huurders kunnen op andere manieren netto vermogen opbouwen, bijvoorbeeld door te beleggen in aandelen en obligaties. Toch blijkt dat bij vergelijkbare groepen (wat leeftijd en inkomen betreft) de huurders minder netto vermogen opbouwen dan huishoudens met een eigen woning. De verschillen zijn groot; voor 60-jarigen met een mediaan inkomen is het gemiddelde netto vermogen van kopers 600 duizend euro en van huurders gemiddeld 300 duizend euro (inclusief pensioenvermogen).

Een voorbeeldhuishouden met een lange balans

Neem een huishouden waarvan de hoofdpersoon tussen de 30 en 39 jaar is, de belangrijkste inkomensbron is loon en het huishouden heeft een eigen woning. Het huishoudinkomen is 59 duizend bruto, het mediane inkomen voor deze leeftijdsgroep. Voor een huishouden in deze groep is de gemiddelde balans als volgt (gebaseerd op 11 duizend huishoudens).

Activa		Passiva	
Eigen woning	177	184	Hypotheekschuld
Pensioenaanspraken	74	6	Overige schulden
Financieel vermogen	15	78	Netto vermogen
Overig bezit	1		
Totaal	268	268	Totaal

Het netto vermogen bedraagt 78 duizend euro. Veruit het grootste deel van het netto vermogen bestaat uit pensioenaanspraken (74 duizend euro). De woning staat nog 7 duizend euro onder water, het financieel vermogen is 15 duizend euro maar er zijn ook nog overige schulden van 6 duizend euro.

De balans is met 268 duizend euro lang ten opzichte van het netto vermogen van 78 duizend euro. Het huishouden bouwt verplicht pensioen op en lost geleidelijk ook de hypotheek af. Voor nieuwe gevallen is dat een verplichting om in aanmerking te komen voor de hypotheekrenteaftrek. Op die manier bouwt men vermogen op via vermindering van de hypotheek en via de opbouw van het pensioen. Het eerste is fiscaal aantrekkelijk, het tweede verplicht voor de meerderheid van de werknemers.

Ruim 80% van het netto vermogen zit in niet-liquide vermogensvormen. Daarmee is dit huishouden beperkt liquide. Het is duidelijk dat dit sterk beïnvloed wordt door beleid (verplichte pensioenopbouw, hypotheekrenteaftrek, sociale zekerheid). Nader onderzoek moet uitwijzen of deze vermogensopbouw ook overeenkomt met de voorkeuren van de huishoudens.

Zelfstandigen lijken meer vermogen op te bouwen dan werknemers. Zelfstandigen hebben geen verplichte pensioenopbouw, het merendeel van de werknemers wel. Zelfstandigen blijken desondanks meer vermogen op te bouwen dan werknemers, bij een vergelijkbaar bruto inkomen en leeftijd. Dit zit vooral in de eigen woning en in extra financieel vermogen. Zonder de pensioenverplichting kiezen de zelfstandige huishoudens voor vergelijkbare of zelfs hogere vermogensopbouw dan werknemers.

Bij de hogere vermogensopbouw van zelfstandigen zijn een paar kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste zijn zelfstandigen minder verzekerd voor werkloosheid, ziekte

en arbeidsongeschiktheid (Berkhout en Euwals, 2016). Een deel van het opgebouwde vermogen kan dus nodig blijken te zijn om onverwachte gebeurtenissen op te vangen. Ten tweede vergelijken we groepen met hetzelfde bruto inkomen maar het netto inkomen van zelfstandigen zal hoger zijn vanwege de zelfstandigenaftrek en de MKB-winstvrijstelling. Ten derde bevatten pensioenvermogens een ‘verzekering tegen lang leven’, dit element komt dus minder terug in de vermogens van zelfstandigen. Tot slot kunnen de hogere huizenvermogens van zelfstandigen onvoldoende blijken om na pensionering het inkomen op peil te houden, zie Been et al. (2017). Bovendien is vermogen in de eigen woning minder eenvoudig liquide te maken.

Een grote groep huishoudens heeft weinig financieel vermogen (liquide buffers). Dit geldt niet alleen voor huishoudens met lage inkomens en vermogens, maar ook voor een deel van de huishoudens met hoge inkomens, veel overwaarde in de eigen woning en hoge pensioenvermogens. Bijna de helft van de huishoudens heeft minder dan 10 duizend euro financieel vermogen. Lage liquide buffers hoeven niet problematisch te zijn voor huishoudens; ze kunnen ook lenen om schokken op te vangen en veel schokken zijn al verzekerd door de sociale zekerheid of via de ziektekostenverzekering. Op macroniveau lijkt er echter wel een verband te zijn tussen volatiliteit van de consumptie en het financieel vermogen van het mediane huishouden. Of dit ook op microniveau geldt, vergt nader onderzoek waarbij vermogens en consumptie op huishoudniveau aan elkaar gekoppeld worden.

Voor veel huishoudens zijn de pensioenvermogens en netto vermogen in de eigen woning duidelijk groter dan de vrij besteedbare financiële vermogens. De huizenvermogens en vooral de pensioenvermogens zijn moeilijk liquide te maken. Een deel van de huishoudens die onder water staan met hun hypotheek heeft wel pensioenvermogen van vergelijkbare omvang. In het huidige stelsel is het pensioenvermogen niet in te zetten voor de aankoop van een eigen woning of het extra aflossen van de hypotheek.

Er is geen helder beeld over het spaargedrag van huishoudens die onder water staan met hun hypotheek. De helft van de huishoudens die onder water staan voegen in de jaren daarna netto vermogen toe aan hun balans. Maar de vrije besparingen (in financieel vermogen) van huishoudens die onder water staan zijn gemiddeld wat lager dan van huishoudens met overwaarde en deze zijn na de daling van de huizenprijzen ook niet significant toegenomen. Dit kan verschillende oorzaken hebben; de groepen verschillen bijvoorbeeld wat betreft leeftijd en inkomen. Verder onderzoek is nodig om het verband tussen onderwaarde op de eigen woning en besparingen (en daarmee consumptie) te verduidelijken.

Voor de vermogensopbouw van Nederlandse huishoudens is het beleid erg bepalend. De verplichte pensioenopbouw voor het merendeel van de werknemers en de beperkte flexibiliteit die het pensioenstelsel biedt, zijn belangrijke elementen. Ook de hypotheekrenteaftrek en de voor nieuwe gevallen fiscaal aantrekkelijke aflossing van

de hypotheek beïnvloedt de vermogensopbouw van huishoudens. Verder worden pensioen en eigen woning separaat behandeld: de pensioenopbouw is onafhankelijk van het aflossen van de hypotheek, en het opgebouwde pensioenvermogen is niet in te zetten bij het kopen van een woning. Later in de levensloop is het moeilijk om pensioen en woning in te zetten voor zorgconsumptie. In een vervolgproject gaan we bekijken hoe de optimale vermogensopbouw van huishoudens er uit ziet, gegeven het huidige beleid. En we onderzoeken of aanpassingen in beleid kunnen bijdragen aan een betere vermogensopbouw over de levensloop. Het is op basis van het huidige project niet te zeggen of huishoudens wel of geen efficiënte beslissingen nemen, en of ze wellicht minder vermogen zouden willen opbouwen of op een andere manier.

1 Inleiding

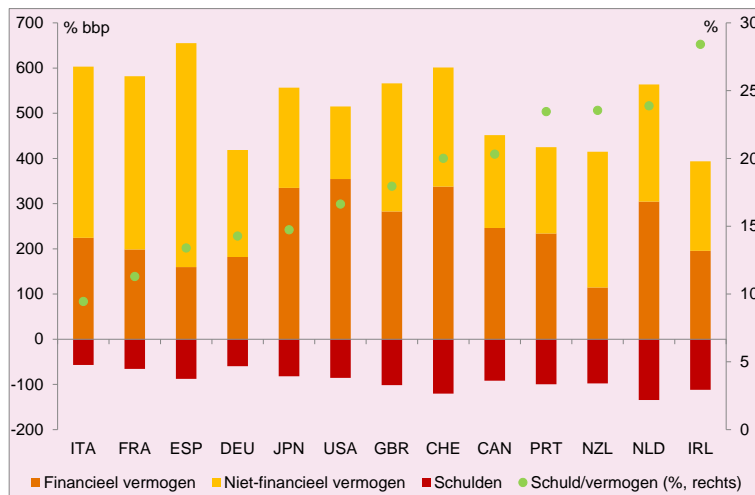
Er bestaan zorgen over de huidige vermogensopbouw (Parlevliet en Kooiman, 2015; CPB, 2016; Studiegroep duurzame groei, 2016). De afgelopen jaren zijn zowel de vermogens als de schulden van Nederlandse huishoudens toegenomen. De opbouw van vermogens en schulden wordt in hoge mate beïnvloed door beleid, vooral door de verplichte pensioenopbouw voor veel werknemers en de fiscale stimulering van de eigen woning. In deze notitie brengen we de heterogeniteit tussen huishoudens in kaart. We bekijken daarmee de verschillende componenten in samenhang, inclusief de pensioenvermogens.

Tussen de verschillende vermogenscomponenten bestaat weinig flexibiliteit. Het vermogen van Nederlandse huishoudens zit met name in pensioenaanspraken en huizen. Er zijn weinig mogelijkheden om deze vermogenscomponenten in te zetten voor andere doeleinden, er is sprake van beklemd vermogen. Andere landen hebben relatief meer liquide middelen. Op macroniveau is er een samenhang tussen liquide middelen en volatiliteit van de consumptie (Lukkezen en Elbourne, 2015). De gemiddelde schulden van Nederlandse huishoudens (vooral hypotheek) zijn hoog in verhouding tot de vermogens, in internationaal perspectief (zie figuur 1.1).

Vermogens en schulden zijn ongelijk verdeeld over huishoudens, meer dan de inkomens.² De balans van alle huishouden samen, zoals in figuur 1.1, is daarmee slechts beperkt informatief. In deze notitie brengen we de heterogeniteit tussen huishoudens in kaart. De werknemer die huurt heeft een andere balans dan de zelfstandige met een eigen woning, ook al hebben ze hetzelfde inkomen. In deze notitie kijken we niet specifiek naar de bovenste of onderste 1 of 0,1% van de verdeling.

² In 2015 was de Gini-coëfficiënt voor de verdeling van gestandaardiseerde besteedbare inkomens 0,30 en voor de vermogensverdeling 0,92 (CBS, 2017b). De Gini-coëfficiënt meet de ongelijkheid; bij een gelijke verdeling heeft deze de waarde 0 en als alle inkomens of vermogens in handen zijn van een huishouden heeft deze de waarde 1.

Figuur 1.1 Balans van huishoudens in internationaal perspectief

Bron: IMF (2013), het jaar is het laatste beschikbare jaar uit die publicatie. Financieel vermogen is inclusief pensioenaanspraken.

Deze notitie is de start van een meerjarig onderzoeksprogramma. Het idee is om eerst de vermogens en schulden van Nederlandse huishoudens in kaart te brengen. In deze notitie brengen we de heterogeniteit van de balansen van Nederlandse huishoudens in beeld, waarbij we rekening houden met inkomensbron, woonsituatie en leeftijd. We relateren de vermogensopbouw aan leeftijd, inkomensniveau, woonsituatie en werksituatie. De levensloop is een belangrijke factor achter de vermogensopbouw, daarom relateren we de balansen aan leeftijd. Ook het inkomensniveau en het verloop ervan over de levensloop blijkt belangrijk voor de vermogensopbouw. Het onderscheid naar woonsituatie maken we omdat beleid voor de vermogensvorming aangrijpt op de eigen woning (hypotheekrenteaftrek, fiscale behandeling netto vermogen in de eigen woning). Tot slot maken we een onderscheid naar werksituatie, het merendeel van de werknemers bouwt verplicht pensioen op, in tegenstelling tot zelfstandigen. Ook de samenhang tussen de verschillende vermogenscomponenten wordt getoond. Daarbij hebben we gemerkt dat deze bevindingen weer nieuwe vragen oproepen. In vervolgonderzoek kunnen we daar verder mee.

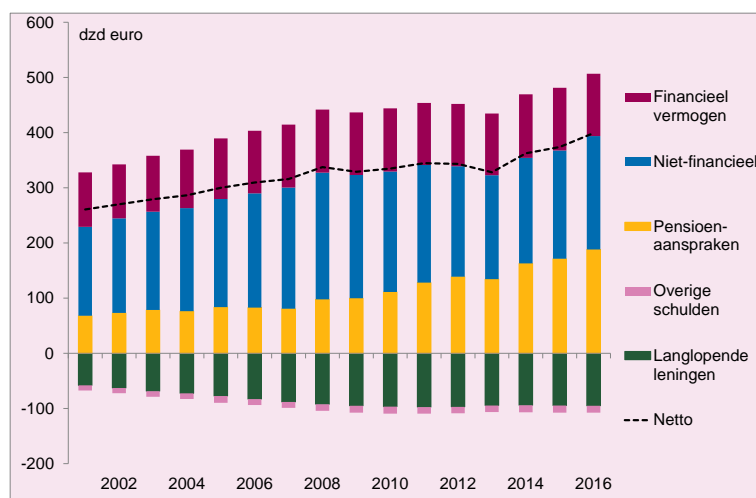
Deze notitie is als volgt ingedeeld. Paragraaf 2 beschrijft de balansen van Nederlandse huishoudens, uitgesplitst naar leeftijd, inkomensniveau, woonsituatie en inkomensbron. Paragraaf 3 beschrijft de samenhang die bestaat tussen pensioenvermogen, huizenvermogen en het financiële vermogen van huishoudens. Paragraaf 4 laat ontwikkelingen zien in de vermogensopbouw sinds 2005, wederom uitgesplitst naar leeftijd, inkomensniveau, woonsituatie en inkomensbron. Daarnaast kijken we naar de effecten van lagere huizenprijzen en 'onder water staan' op de vermogensvorming.

2 Balansen van Nederlandse huishoudens

2.1 Inleiding

De afgelopen jaren zijn zowel de vermogens als de schulden van Nederlandse huishoudens toegenomen. Figuur 2.1 laat de gemiddelde vermogens en schulden per huishouden zien (CBS, 2017a). Het niet-financiële vermogen, voornamelijk woningen, piekten in 2008. De pensioenaanspraken zijn verder gestegen. De gemiddelde hypotheekschuld is gestegen tot 2009 en daarna ongeveer constant gebleven. Gemiddeld per huishouden bedraagt het netto vermogen 399 duizend euro in 2016. Tegenover het financieel vermogen (113 duizend), de pensioenaanspraken (188 duizend) en het niet-financiële vermogen (206 duizend) staat een gemiddelde schuld van 108 duizend euro.

Figuur 2.1 Gemiddelde balans van Nederlandse huishoudens (nominaal), 2001-2016

Het vermogen is ongelijk verdeeld over huishoudens; er zijn grote verschillen naar leeftijd, inkomen en woonsituatie. Het weergeven van gemiddelde vermogens en schulden geeft maar beperkt zicht op de situatie. De pensioenvermogens en het (netto) huizenvermogen zijn vooral geconcentreerd bij oudere cohorten, de hypotheekschulden zijn het hoogste bij jongere cohorten. Het netto huizenvermogen (dit kan ook negatief zijn wanneer de waarde van de hypotheek hoger is dan de woningwaarde) is vrijwel alleen van de eigenwoningbezitters. 90% van de werknemers bouwen verplicht pensioen op (Hersevoort et al., 2009), zelfstandigen vrijwel niet (maar zij kunnen in het verleden wel pensioenaanspraken hebben opgebouwd).

De gebruikte data

Onze dataset bestaat uit 3 miljoen huishoudens. We beschikken over vermogensdata op huishoudenniveau. De door ons gebruikte data loopt van 2005 t/m 2014. Voor pensioenaanspraken is er op het moment van schrijven data tot en met 2014 beschikbaar. De vermogens zijn gewaardeerd aan het eind van het jaar. Voor andere variabelen is er meer recente informatie beschikbaar, maar voor de vergelijkbaarheid gebruiken we eindjaar 2014. Zie de bijlage voor meer informatie over de gebruikte dataset.

De integrale waarneming van vermogens van alle Nederlandse huishoudens is een belangrijke databron voor economisch onderzoek. Op dit moment kent de dataset nog enkele beperkingen; het ontbreken van volledige waarnemingen van pensioenaanspraken, het ontbreken van de opgebouwde vermogens in de kapitaalverzekering eigen woning ('spaarhypothek') en het ontbreken van 'kleine' schulden. Ook zijn er vermogens die buiten het zicht van de belastingdienst en daarmee het CBS blijven (Coenen, 2015).

De pensioenvermogens in de dataset zijn het minst betrouwbaar. Het CBS baseert zich op een (uitgebreide) steekproef voor de pensioenaanspraken, voor de andere personen schat het CBS bij. Wij berekenen van deze pensioenaanspraken vervolgens de netto contante waarde met behulp van discontovoeten en overlevingskansen. Voor de andere vermogenscomponenten heeft het CBS een integrale waarneming. Het CBS gaat vanaf verslagjaar 2015 werken met een integrale waarneming van pensioenaanspraken.

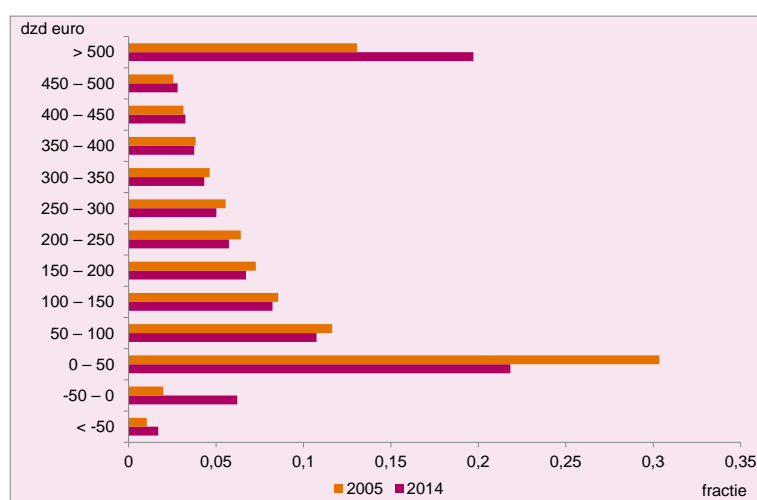
Het CBS heeft waarnemingen over de schulden van huishoudens wanneer ze worden gebruikt in de belastingaangifte van box 3. Dat betekent dat het CBS alleen schulden waarneemt van huishoudens die ook vermogens hebben die boven de vrijstelling voor box 3 uitkomen. De 'kleine' schulden (bijvoorbeeld persoonlijke leningen bij de bank of leningen van familieleden) waar geen vermogens tegenover staan blijven zo uit beeld. De hypotheekschulden zijn wel onderdeel van de database. Het CBS werkt aan een verbeterde waarneming van schulden, deze data hebben wij niet kunnen gebruiken.

Het bruto inkomen van een huishouden is de som van het primair inkomen (inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen onderneming en inkomen uit vermogen) en overdrachtsinkomen (uitkeringen). Zie bijlage 1 voor een meer uitgebreide toelichting.

Financieel vermogen	Financiële bezittingen van het huishouden: bank- en spaartegoeden, obligaties en aandelen
Onroerend goed	Waarde van de eigen woning (WOZ) en de waarde van het overig onroerend goed (tweede woning, vakantiewoning, beleggingspanden)
Pensioenvermogen	Netto contante waarde van pensioenaanspraken
Overig bezit	Overige bezittingen van het huishouden (overige bezittingen en overige vorderingen en contant geld uit de belastingaangifte in box 3) Het ondernemersvermogen van een huishouden; het saldo van bezittingen en schulden behorend tot het bedrijfs- of beroepsvermogen.
Hypotheekschulden	Hypotheekschuld behorende bij de eigen woning. Er zijn geen gegevens beschikbaar over de kapitaalverzekering eigen woning (opgebouwde vermogens in de spaarhypothek)
Overige schulden	Alleen gemeten voor huishoudens met inkomen in box 3. Schulden voor consumptieve doeleinden, de financieringen van aandelen, obligaties of rechten op periodieke uitkeringen, schulden voor de financiering van de tweede woning of ander onroerend goed en schulden volgens de Wet studiefinanciering
Netto vermogen	Saldo van de vermogens (financieel, onroerend goed, pensioenvermogen en overig bezit) en schulden (hypothek en overige).

Het is nuttig om de heterogeniteit van de vermogens en schulden in kaart te brengen, als eerste stap om in te kunnen inschatten in hoeverre het huidige beleid rond vermogensopbouw optimaal is. Zo kunnen we zien of zelfstandigen die geen verplichte pensioenopbouw hebben, evenveel vermogen opbouwen als werknemers. Hebben ze meer vermogen in liquide vorm? Ze sparen immers minder in verplicht beklemd vermogen (pensioen). Sparen huishoudens die onder water staan met hun eigen woning meer, of lossen ze meer af op hun hypotheek?

Figuur 2.2 Gemiddeld netto vermogen per huishoudens, 2005 en 2014

Figuur 2.2 laat zien hoe het netto vermogen per huishouden verdeeld is. Het netto vermogen is de som van de vermogens (inclusief de netto contante waarde van pensioenaanspraken) minus de schulden. Veel huishoudens hebben een vermogen van tussen de 0 en 100 duizend euro. In vergelijking met 2005 zijn er eind 2014 meer huishoudens met een negatief netto vermogen. Dit is mede een gevolg van de daling van de huizenprijzen. In de figuur is niet gecorrigeerd voor inflatie.

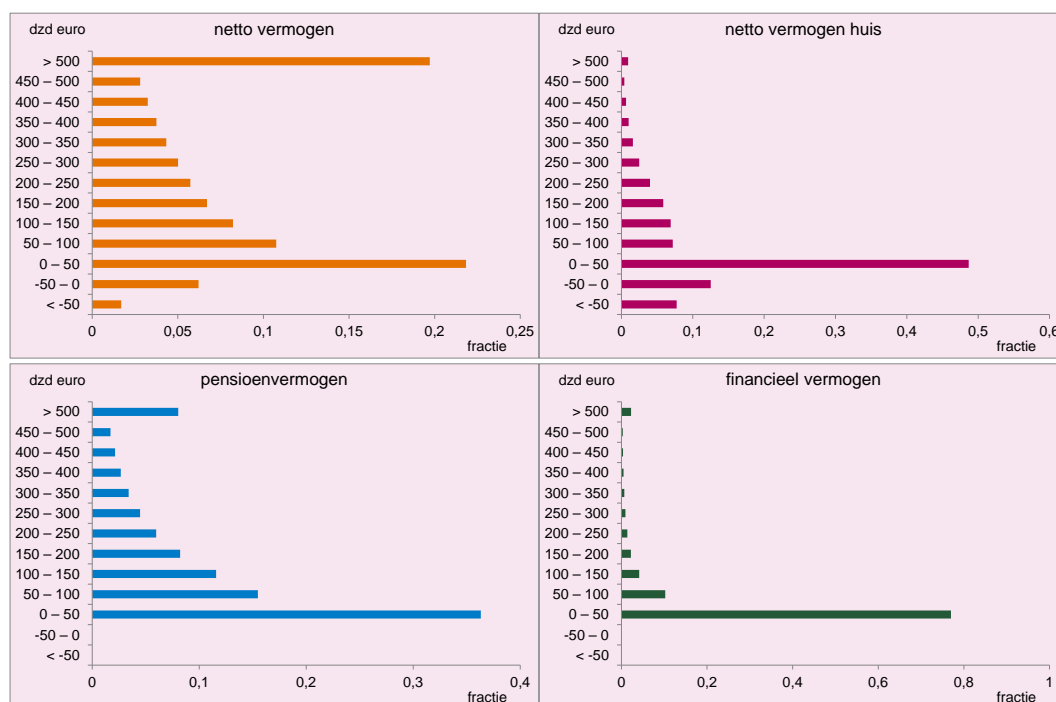
Figuur 2.3 laat de verdeling van de belangrijkste onderdelen van het netto vermogen zien voor 2014.³ Het vermogen dat in de eigen woning zit (waarde van de woning minus de hypotheek) is voor de meeste mensen tussen de 0 en 50 duizend euro; hier zitten ook alle huurders in. 20% van de huishoudens staat eind 2014 onder water, de overige huishoudens hebben overwaarde of geen eigen woning.⁴ Het pensioenvermogen is een belangrijk bestandsdeel van de vermogens voor veel huishoudens. Het financieel vermogen (deposito's, aandelen en obligaties) is schever verdeeld dan andere vormen van vermogen. Driekwart van de huishoudens hebben minder dan 50 duizend euro financieel vermogen. Figuur 16 van de bijlage zoomt in op deze huishoudens, het blijkt dat 46% van de huishoudens in de steekproef minder

³ De figuur laat niet alle vermogenscomponenten zien; het overig bezit en de overige schulden staan er niet in. In het overig bezit zit ook het ondernemersvermogen.

⁴ In 2017 staat nog 14% van de eigenwoningbezitters onder water (Ministerie van Financiën, 2017, gebaseerd op data van De Nederlandsche Bank).

dan 10 duizend euro financieel vermogen heeft. 2% van de huishoudens hebben meer dan 500 duizend euro financieel vermogen.

Figuur 2.3 Verdeling vermogenscomponenten naar huishouden, 2014

De volgende paragrafen gaan dieper in op de verdeling van de vermogens. Wie staan er onder water met hun hypotheek, wie heeft er veel pensioen opgebouwd en wie weinig, en welke huishoudens hebben lage financiële vermogens? We doen dit door de huishoudens achtereenvolgens op te delen in verschillende leeftijdsgroepen, inkomensniveaus en onderscheid te maken naar de woonsituatie en werksituatie.

2.2 Vermogens en schulden naar leeftijd

Leeftijd is een belangrijke factor in de vermogensopbouw. Veel jongeren die aan het begin van hun carrière staan hebben nog weinig financieel vermogen en wellicht wel (studie)schulden. De opbouw van het pensioenvermogen en voor de huizenbezitters de afbouw van de hypotheek begint daarna. De figuren in deze notitie schetsen geen verloop over de levensloop; daarvoor zouden we huishoudens vele jaren moeten volgen.⁵ Wel laten we de uitkomsten voor verschillende leeftijdsgroepen zien. Naast leeftijd zijn cohort- en periode-effecten van invloed op de uitkomsten. Elk cohort is uniek in economische situatie, geldend beleid en voorkeuren. Toekomstige

⁵ Zie Waaijers en Lever (2013) voor een beschrijving van het *inkomen* over de levensloop van Nederlandse huishoudens.

vermogensopbouw wordt mede bepaald door deze factoren. De figuren in deze paragraaf hebben betrekking op het einde van het jaar 2014, het laatste jaar waarvoor er data over pensioenaanspraken beschikbaar zijn.

Wat is een huishouden in onze steekproef?

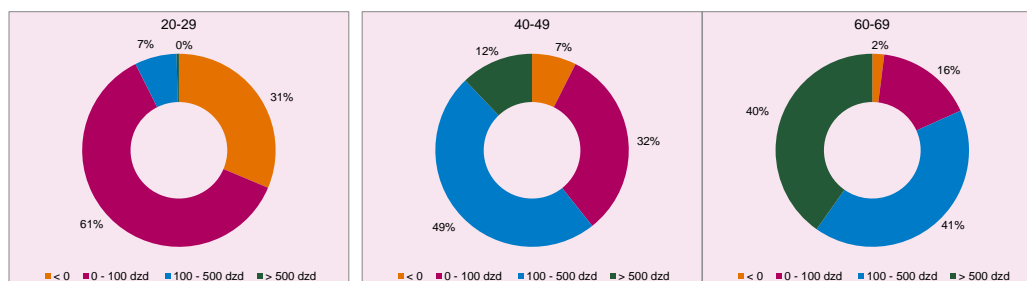
Huishoudens blijven niet constant in hun samenstelling en het maakt uit hoe de onderzoeker daarmee omgaat in de steekproef. Inwonende kinderen die zelfstandig gaan wonen, scheidingen, overlijden, samenwonen; het zijn redenen waarom huishoudens veranderen van samenstelling. Wanneer we alleen huishoudens beschouwen die in de gehele periode 2005-2014 bij elkaar blijven, dan is dat geen representatieve weergave van de gehele bevolking. Kooiman en Lejour (2016) hebben laten zien dat de huishoudens die langere tijd bij elkaar blijven hogere vermogens hebben dan gemiddeld in de bevolking.

In deze steekproef volgen we individuen (kernpersonen) en zoeken de overige leden van het huishouden daar bij. Het kan zijn dat de kernpersoon gaat scheiden of kinderen krijgt of gaat samenwonen. We blijven dan de kernpersoon volgen, in zijn of haar nieuwe huishouden. Dat geeft een meer representatief beeld van de gehele bevolking. Helemaal representatief is het niet, omdat we geen mensen meenemen die geïnstitutionaliseerd zijn, en alleen hoofdpersonen hebben die 20 jaar of ouder zijn in 2012.

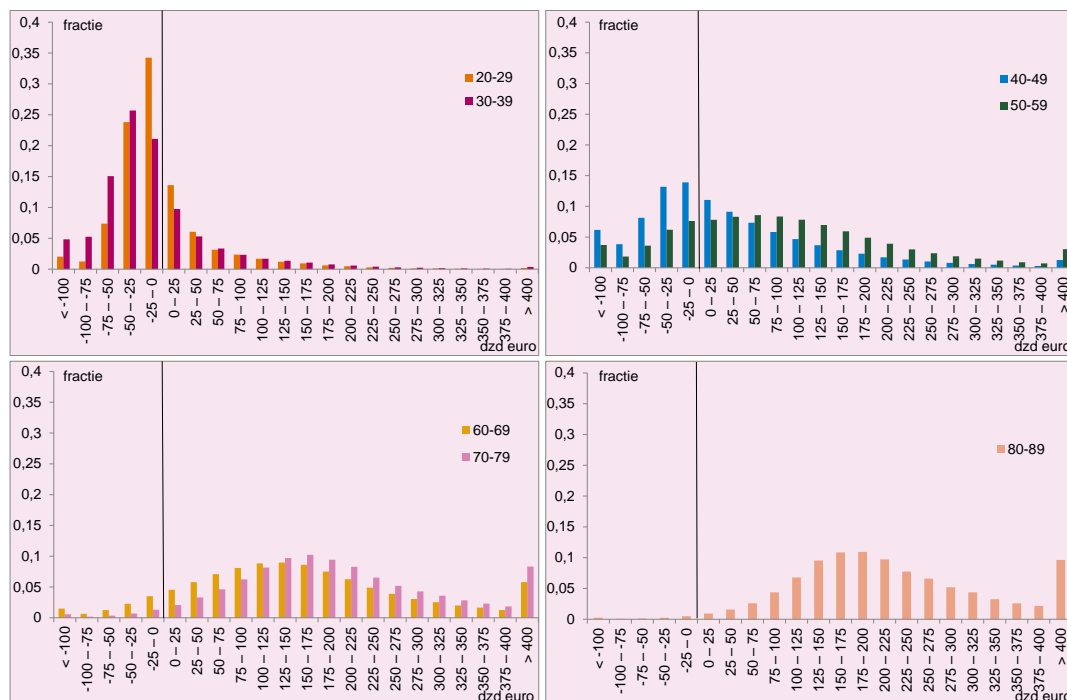
Wat is de leeftijd van een huishouden? In deze notitie is dat de leeftijd van de hoofdpersoon. Het CBS hanteert de volgende definitie van de hoofdpersoon van een huishouden. Als er een paar is binnen het huishouden: de man, als het paar van gelijk geslacht is: de oudste van het paar. In een eenouderhuishouden is het de ouder. In overige huishoudens is het de oudste man van 15 jaar of ouder of –als deze ontbreekt– de oudste vrouw van 15 jaar of ouder.

Het netto vermogen van een huishouden hangt sterk af van de leeftijd. Figuur 2.4 laat zien dat van de 20-29 jarige huishoudens bijna een derde negatief netto vermogen heeft en dat 7% een positief netto vermogen heeft van meer dan 100 duizend euro. Van de veertigers heeft meer dan de helft meer dan 100 duizend euro netto vermogen, en 12% meer dan 500 duizend euro. Van de zestigers, die gemiddeld de hoogste netto vermogens hebben, heeft zelfs 40% meer dan 500 duizend euro netto vermogen. De figuren van de alle leeftijdsgroepen staan in figuur 1 in de bijlage.

Figuur 2.4 Netto vermogen naar leeftijd

Figuur 2.5 Netto huizenvermogen naar leeftijd, 2014

Het netto huizenvermogen (de waarde van de eigen woning minus de waarde van de hypotheek) hangt sterk samen met de leeftijd (figuur 2.5). Jonge huishoudens hebben vaker negatief huizenvermogen ('staan onder water'). Twee derde van de twintigers die een eigen woning hebben staan onder water in 2014, 11% zelfs meer dan 50 duizend euro. Oudere cohorten staan minder vaak onder water, en hebben gemiddeld meer overwaarde. Zij zullen meestal al langer eigenaar zijn van hun huis, en dus meer prijsstijgingen hebben meegemaakt en meer van de hypotheek hebben afgelost. Onder de zestigers komt onder water staan minder vaak voor (9% van de eigenwoningbezitters in 2014). Bijna een derde van die groep heeft een overwaarde van meer dan 200 duizend euro.

Ook pensioenaanspraken nemen toe met de leeftijd tot aan pensionering. De meeste werknemers bouwen jaarlijks additionele pensioenaanspraken op. Op hogere leeftijd zijn de lonen ook hoger, waardoor er een groter deel boven de pensioenfranchise uitkomt; oudere werknemers bouwen gemiddeld dus over een groter deel van hun loon pensioenaanspraken op. De pensioenaanspraken (annuïteiten) zijn omgerekend naar een pensioenvermogen door de netto contante waarde ervan te berekenen, rekening houdend met overlevingskansen. Figuur 2.6 laat zien dat van de twintigers het merendeel minder dan 50 duizend euro pensioenvermogen heeft opgebouwd. Van de dertigers heeft de helft al meer dan 50 duizend euro of meer opgebouwd en bijna een derde meer dan 100 duizend euro.

Pensioen als vermogen

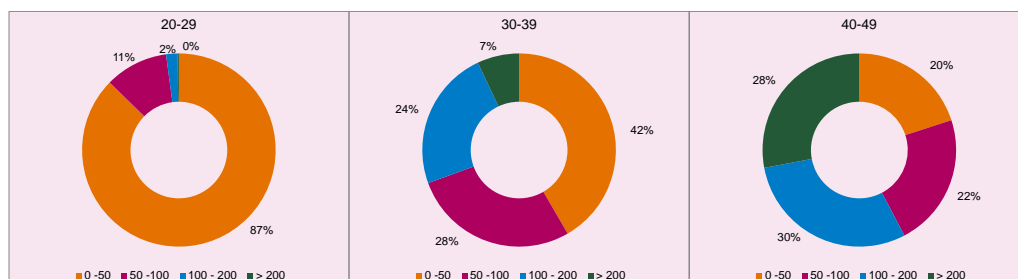
In deze studie rekenen we de pensioenaanspraken van huishoudens om naar een pensioenvermogen. Een pensioenaanspraak is het recht op een jaarlijkse (bruto) uitkering uit het pensioenfonds na pensionering, die bovenop de AOW-uitkering komt. Het pensioen is dus een verwachte stroom aan toekomstige uitkeringen, die we omrekenen naar een vermogen (voorraad). Het is niet standaard om pensioenen als vermogen te behandelen. Bovendien is er geen standaardprocedure voor. In deze notitie kiezen we een relatief eenvoudige benadering. Een voorbeeld kan een en ander verduidelijken.

Stel een 45-jarige man heeft een pensioenaanspraak van jaarlijks 10 duizend euro na zijn pensionering. Na pensionering is de gemiddelde levensverwachting nog 18 jaar. Dus de verwachte pensioenuitkeringen zullen 180 duizend euro zijn. Daarbij verhogen we de uitkeringen met de verwachte inflatie. Dat is hoger dan de harde toezeggingen, die betreffen nominale uitkeringen. De uitbetaling start pas over 24 jaar (AOW-leeftijd is 69 jaar en 3 maanden voor deze 45-jarige man). Verplichtingen die verder weg liggen, wegen minder zwaar. We disconteren met de rentetermijnstructuur zoals vastgesteld door DNB. Verder houden we rekening met de kans dat de 45-jarige man zijn pensionering niet haalt, en bovendien met de overlevingskansen na pensionering. Bij elkaar levert de jaarlijkse aanspraak van 10 duizend euro voor een 45-jarige man in onze berekeningen een vermogen op van 190 duizend euro. Dit op basis van de overlevingskansen en rentes van eind 2014. Doordat een deel van de rentecurve onder de 2% zit, die wij gebruikt hebben voor de inflatie, komt het verdisconteerde bedrag hoger uit dan de som van niet-geïndexeerde pensioenuitkeringen.

Bij deze berekening is een aantal relevante observaties te plaatsen. De rentes hebben een belangrijke invloed op de omrekening van aanspraken naar vermogens. Wanneer de rentes stijgen, daalt de netto contante waarde van toekomstige pensioenuitkeringen en daarmee het pensioenvermogen. Verder houden we geen rekening met de dekkingsgraden van pensioenfondsen; bij veel pensioenfondsen is sprake van onderdekking. Ook is indexatie geen harde toezegging, waardoor onze pensioenvermogens deels een overschatting zijn. In 2014 is het gemiddelde pensioenvermogen in onze steekproef 7% hoger dan volgens de Nationale rekeningen. Tot slot hebben we de pensioenaanspraken (of de bijschatting daarvan door het CBS) alleen beschikbaar voor personen die nog niet met pensioen zijn. Voor gepensioneerden hebben we het moeten bijschatten op basis van het primair inkomen en de AOW-uitkering. Door databeperkingen levert dit voor gepensioneerden een overschatting van hun pensioenvermogen op (zie voetnoot 23 van Kooiman en Lejour, 2016).

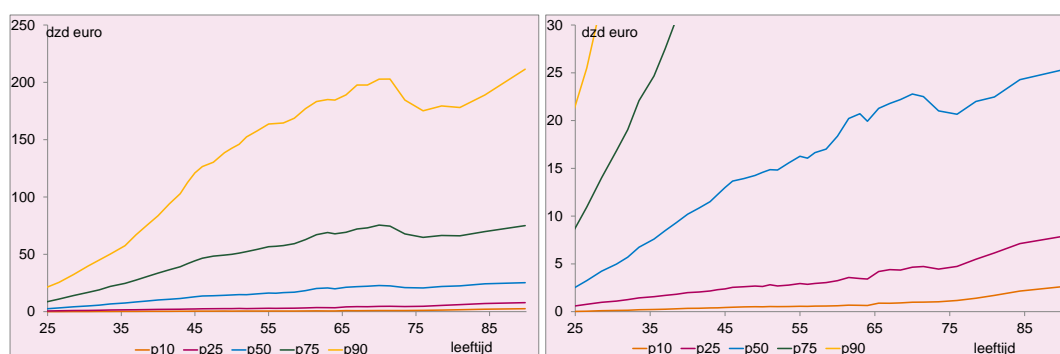
Tot slot zijn er twee belangrijke verschillen tussen pensioenvermogen en overige vermogenscomponenten. Ten eerste is het pensioenvermogen een bruto begrip; er moet nog inkomensheffing over betaald worden over de toekomstige uitkeringen. Daarnaast is het pensioenvermogen niet direct beschikbaar. De 45-jarige man uit het voorbeeld kan niet direct beschikken over de 190 duizend euro.

Figuur 2.6 Verdeling van pensioenvermogen naar leeftijd, 2014

Ook het financiële vermogen neemt toe met de leeftijd, al is er een grote spreiding tussen huishoudens (figuur 2.7). De blauwe lijn is de mediaan (p50), wanneer alle huishoudens met een bepaalde leeftijd op een rij gezet worden is dat het middelste huishouden. De helft van de huishoudens van die leeftijd heeft dus meer financieel vermogen dan de getoonde waarde, de andere helft minder. Op eenzelfde manier laten de andere percentielen een deel van de verdeling zien. Zo toont p10 het tiende percentiel; 10% procent van de huishoudens heeft minder financieel vermogen dan de oranje lijn. Van de huishoudens waar van de hoofdpersoon 50 jaar is, heeft 25% meer dan 50 duizend euro en 10% meer dan 140 duizend euro financieel vermogen. De onderste 25% heeft op die leeftijd echter nauwelijks financieel vermogen (minder dan 3 duizend euro).

Figuur 2.7 Verdeling van financieel vermogen naar leeftijd, 2014 (rechterpaneel toont alleen vermogens tot 30 duizend euro)

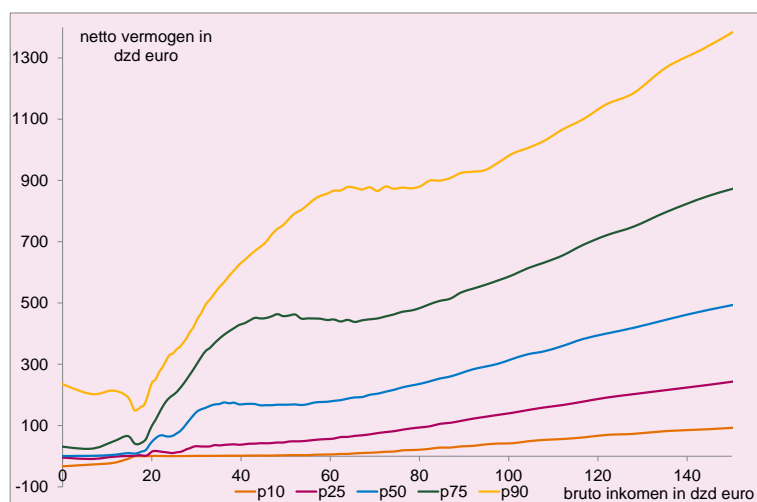
Het rechterpaneel van figuur 2.7 vergroot de groep die maximaal 30 duizend euro financieel vermogen heeft, uit. Dan is af te lezen dat van de 30-jarige huishoudens de helft minder dan vijf duizend euro financieel vermogen heeft en een kwart zelfs minder dan duizend euro.

Het is afhankelijk van de situatie welke buffer noodzakelijk is voor het opvangen van schokken. Het Nibud hanteert een minimum-buffer van tussen de vier en zes duizend euro (Warnaar en Van Gaalen, 2012). De figuur maakt duidelijk dat de meerderheid van de jonge huishoudens dat niet haalt, en ook veel oudere huishoudens hebben minder dan zes duizend euro financieel vermogen. Het onderste kwart per leeftijdsgroep heeft niet de minimale Nibud-buffer, afgezien van de alleroudste groepen. Dit roept de vraag op hoe dit komt en wat de gevolgen zijn van de lage buffers. Dit zijn vragen voor vervolgonderzoek.

2.3 Balansen naar inkomensniveau

De vermogens en schulden hangen ook samen met het inkomensniveau. Figuur 2.8 geeft de netto vermogens die horen bij verschillende inkomensniveaus.⁶ Hogere inkomensgroepen hebben gemiddeld hogere vermogens. Toch is ook hier het beeld divers. Zo heeft 10% van de huishoudens met een bruto inkomen van 40 duizend euro een vermogen van 600 duizend euro of meer. Dit terwijl 10% van deze huishoudens hoogstens 1500 euro heeft. Dit illustreert de ongelijkheid in vermogens.

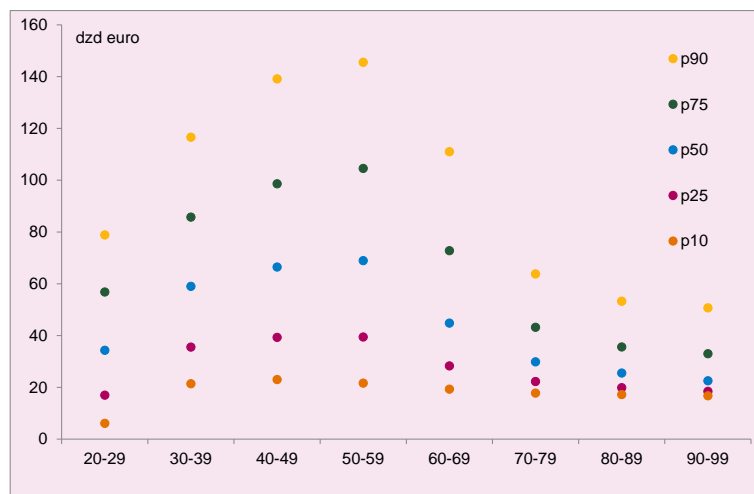
Figuur 2.8 Netto vermogen naar bruto huishoudinkomen, 2014

In het vervolg van deze paragraaf onderscheiden we verschillende inkomensgroepen. Hiervoor hebben we het (bruto) inkomen van huishoudens per leeftijdscategorie gesorteerd. Op basis van deze sortering hebben we percentielen gemaakt; bijvoorbeeld P10 betekent dat 10% van de huishoudens in die leeftijdscategorie een lager inkomen heeft dan P10, P50 is de mediaan. Figuur 2.9 geeft het bruto huishoudinkomen dat bij deze percentielen hoort, naar leeftijdscategorie.

⁶ Figuur 5 in de bijlage geeft aan wat de verdeling is van de bruto huishoudinkomens.

Figuur 2.9 Bruto huishoudinkomen naar leeftijd, 2014

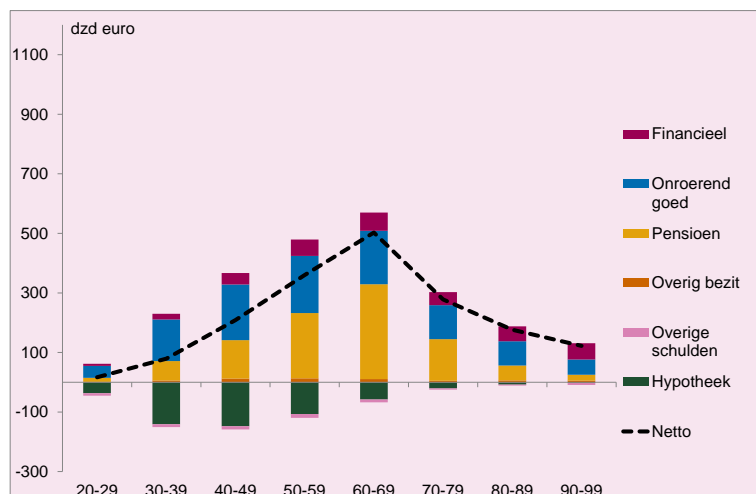

Vooraf voor de hogere percentielen geldt dat het inkomen toeneemt met de leeftijd. Na pensionering daalt het inkomen weer. Voor lagere decielen geldt dat er minder oploop is met de leeftijd. Levensloopdata, waarbij cohorten over langere tijd gevolgd worden, bevestigen dit beeld (Waaijers en Lever, 2013).

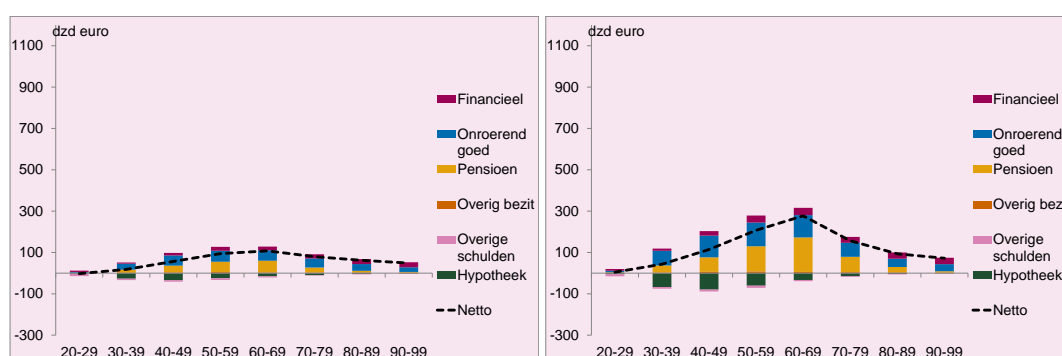
Voor de vermogensopbouw zijn twee effecten belangrijk. Huishoudens met hogere inkomens hebben uiteraard meer mogelijkheden om te sparen en daarmee vermogen op te bouwen. Daarnaast lijkt het voor hogere inkomens ook noodzakelijk om meer vermogen op te bouwen in de werkzame periode, als ze hun consumptie willen uitsmeren over hun leeftijd (Cocco, Gomes en Maenhout, 2005).

Figuur 2.10 laat de vermogens en schulden zien van huishoudens met een mediaan inkomen. Voor twintigers is dit inkomen 34 duizend euro bruto, voor vijftigers bijna 70 duizend euro en voor tachtigers 26 duizend euro (zie figuur 2.9). De lange balansen treden vooral op bij dertigers en veertigers. Zij hebben gemiddeld bijna 150 duizend euro schuld, voornamelijk via de hypotheek. Ze hebben daarnaast vooral vermogen in de eigen woning en via de pensioenaanspraken en relatief weinig financieel vermogen. Oudere huishoudens met een mediaan inkomen hebben nauwelijks schulden, en hebben wel bezittingen. Dat deze groep nauwelijks hypotheekschuld heeft, kan komen omdat ze de hypotheek al hebben afgelost, maar ook omdat deze groep minder vaak een eigen woning heeft dan jongere cohorten (Kooiman en Lever, 2017). Het netto vermogen neemt af na pensionering. Dat komt omdat de resterende levensverwachting afneemt, en daarmee de netto contante waarde van de te verwachten pensioenuitkeringen. Daarnaast is het netto vermogen in de eigen woning lager voor hogere leeftijden. Het financieel vermogen is vergelijkbaar voor de hogere leeftijdscategorieën.

Figuur 2.10 Vermogens en schulden van huishoudens met een mediaan inkomen, 2014

Figuur 2.11 Vermogens en schulden van huishoudens met lage inkomens (p10 en p25), 2014

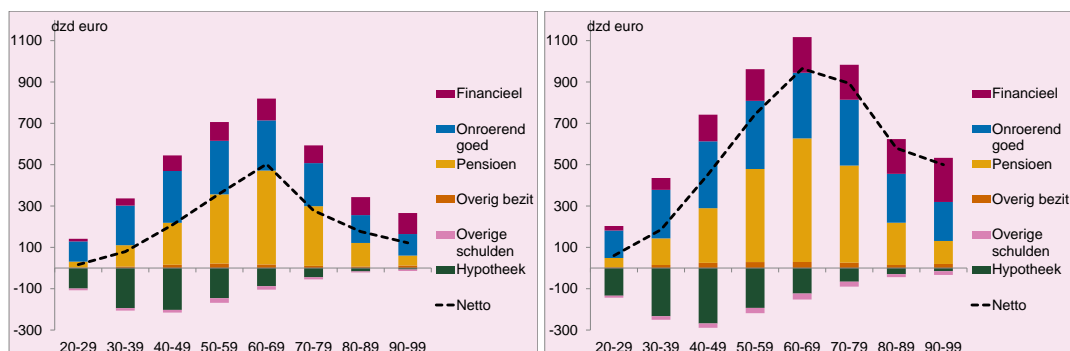

Het is niet verrassend dat huishoudens met lagere inkomens gemiddeld minder vermogen opbouwen.⁷ Figuur 2.11 laat de balansen zien van huishoudens met inkomens uit het 10^e en 25^e percentiel. Dat betekent dat 10% respectievelijk 25% van de huishoudens een lager inkomen heeft dan deze huishoudens. Zoals te verwachten hebben de hoogste inkomens de langste balansen en ook de hoogste netto vermogens (figuur 2.12). Figuren 2.10 tot en met 2.12 hebben dezelfde schaal, waardoor eenvoudig te zien is dat huishoudens met lagere inkomens ook kortere balansen hebben.⁸ Het eigenwoningbezit en daarmee de hypotheekschuld is laag, zeker voor het tiende percentiel. Voor het 25^e percentiel zijn de balansen al langer; huishoudens hebben zowel schulden als vermogen (vooral in de eigen woning en pensioen).

⁷ Op het oog hebben de lage inkomens ook lage schulden. Maar dit is een probleem in de data. Het CBS neemt alleen de schulden waar van huishoudens die inkomen in box 3 hebben. Dit zijn juist huishoudens met hogere vermogens. Van de huishoudens met schulden maar zonder vermogens boven de vrijstelling zitten de schulden niet in onze dataset. Het CBS komt binnenkort met aangepaste datasets.

⁸ Figuur 2.9 laat zien welk inkomen hier bij hoort, naar leeftijd.

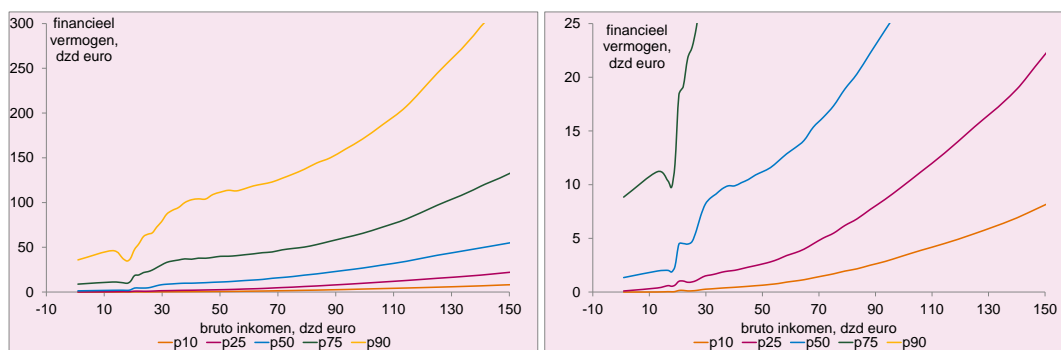
Figuur 2.12 Vermogens en schulden van huishoudens met hoge inkomens (p75 en p90), 2014

Het financiële vermogen (bank- en spaarrekeningen, aandelen en obligaties) is in te zetten om (onverwachte) schokken op te vangen. Op die manier is het mogelijk om de consumptie uit te smeren in de tijd. Pensioenvermogen kan volgens de huidige regelgeving alleen gebruikt worden vanaf pensionering en dan nog alleen als vaste annuïteit. Huizenvermogen kan liquide gemaakt worden door het huis te verkopen of door een (extra) hypotheek aan te gaan. In de praktijk is het financiële vermogen het meest eenvoudig liquide te maken.

Het financiële vermogen van huishoudens loopt op met het inkomen (figuur 2.13). Van de huishoudens met een bruto inkomen van 50 duizend heeft de helft 11 duizend euro of meer. Van de huishoudens met een bruto inkomen van 100 duizend euro heeft de helft meer dan 27 duizend euro financieel vermogen. Opvallend is dat van de huishoudens met 150 duizend bruto inkomen, 25% minder dan 25 duizend euro heeft en 10% zelfs minder dan 10 duizend euro.⁹ Dit betekent dat ook een deel van de huishoudens met de hoogste inkomens relatief weinig liquide middelen aanhoudt.

Figuur 2.13 Financieel vermogen van huishoudens naar inkomen, 2014

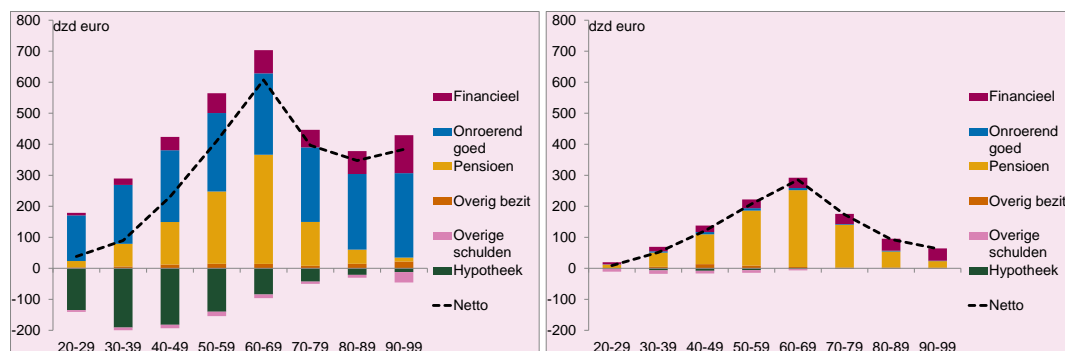
⁹ Mogelijk heeft een deel van deze huishoudens wel vermogen in de eigen onderneming.

Veel huishoudens met lage inkomens hebben weinig buffers. Het rechterpaneel van figuur 2.13 laat alleen de financiële vermogens tot 25 duizend euro zien. Van de huishoudens met een inkomen tot 25 duizend euro heeft minder dan de helft vijf duizend euro, rond de minimale buffer volgens het Nibud. Van de huishoudens met een inkomen tot 70 duizend euro haalt meer dan een kwart die buffer niet. Inkomensschokken of onverwachte uitgaven hoeven niet alleen uit de buffer te komen; het is ook mogelijk om leningen aan te gaan of andere uitgaven te verminderen. De figuur suggereert wel dat veel huishoudens beperkte mogelijkheden hebben om onverwachte schokken op te vangen.

2.4 Vermogenspositie naar woonsituatie

De eigen woning en de hypotheek maken een belangrijk deel uit van de balans van veel huishoudens. Het is inzichtelijk om een onderscheid te maken naar huurders en huishoudens met een eigen woning. Figuur 2.14 laat de balansen zien voor huishoudens met een mediaan inkomen, voor kopers (links) en huurders (rechts). Het inkomen (per leeftijdsgroep) is voor beide groepen gelijk. In de bijlage zijn vergelijkbare figuren opgenomen voor lagere en hogere inkomensgroepen (figuren 7 en 8). De balansen van huishoudens met een eigen woning zijn veel langer dan van huurders. De kopers hebben een eigen woning als vermogen en vaak een hypotheek als schuld. Voor dertigers en veertigers met een mediaan inkomen is de hypotheekschuld gemiddeld het hoogste; voor hogere leeftijden is de hypotheekschuld gering.

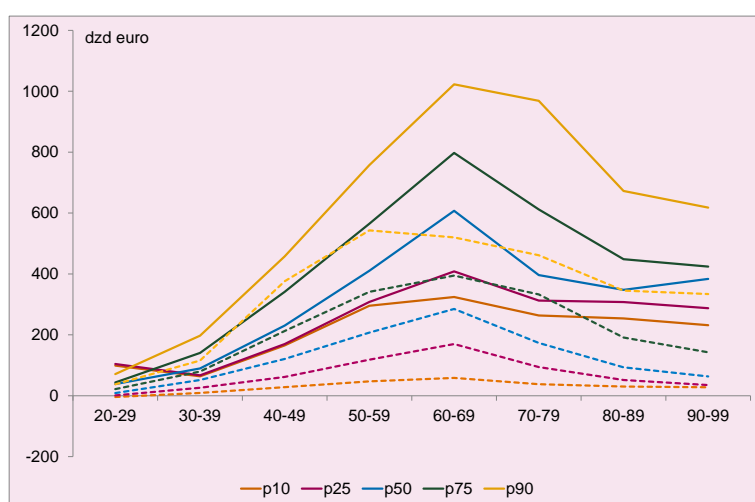
Figuur 2.14 Balansen van huishoudens met (links) en zonder (rechts) eigen woning, mediaan inkomen, 2014

Opvallend is dat het netto vermogen van huurders veel lager is dan van huishoudens met een eigen woning, bij vergelijkbare inkomensniveaus. Voor zestigers met een mediaan inkomen en een eigen woning is het netto vermogen gemiddeld 600 duizend euro, voor vergelijkbare huurders is dat ongeveer 300 duizend euro. Ook voor huurders zijn er veel mogelijkheden om te sparen en te beleggen en zo vermogen op te bouwen, zij het niet met fiscaal rentevoordeel op een lening. De figuur wil

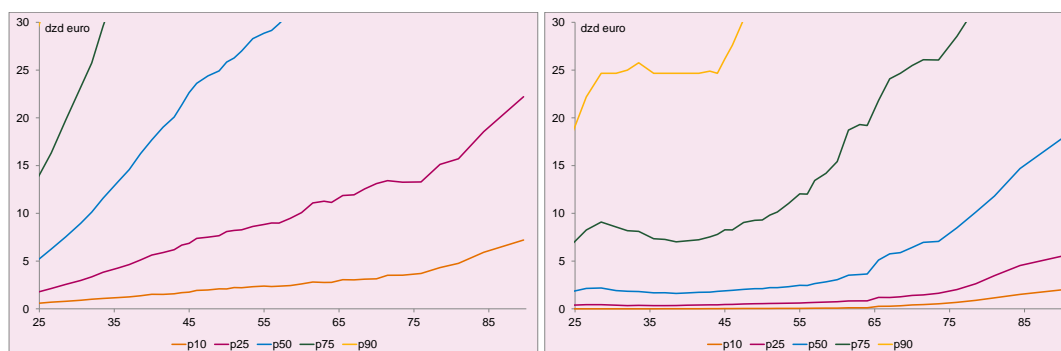
overigens niet zeggen dat het eigen woningbezit de *oorzaak* is voor het verschil in netto vermogen; mogelijk hebben huurders andere preferenties (risicovoorkeur, tijdsvoorkeur) die zowel de woningkeuze als vermogensopbouw beïnvloeden. Ook kan het inkomen in het verleden anders zijn geweest, in deze figuur is slechts geselecteerd op het inkomen in 2014. Figuur 2.15 laat zien dat voor alle bestudeerde inkomensniveaus (P10....P90) het netto vermogen van kopers hoger is dan van huurders.

Figuur 2.15 Netto vermogen voor kopers (doorgetrokken lijn) en huurders (stippellijn), 2014

Het financieel vermogen van kopers is gemiddeld hoger dan van huurders (figuur 2.16). Deels zal dat gerelateerd zijn aan het inkomen; hogere inkomens zullen vaker een eigen woning hebben. Daarnaast is het voor eigenwoningbezitters nodig om een buffer te hebben voor woningreparatie of te sparen voor een nieuwe keuken of badkamer. Het Nibud adviseert voor eigen woning bezitters dan ook een hogere referentiebuffer (Warnaar en Van Gaalen, 2012). Figuur 2.16 (rechts) maakt duidelijk dat vooral huurders de minimum-buffer van het Nibud niet halen; van de hurende veertigers heeft de helft een buffer van twee duizend euro of minder, een kwart heeft zelfs minder dan 500 euro.

Figuur 2.16 Financieel vermogen naar leeftijd voor kopers (links) en huurders (rechts)

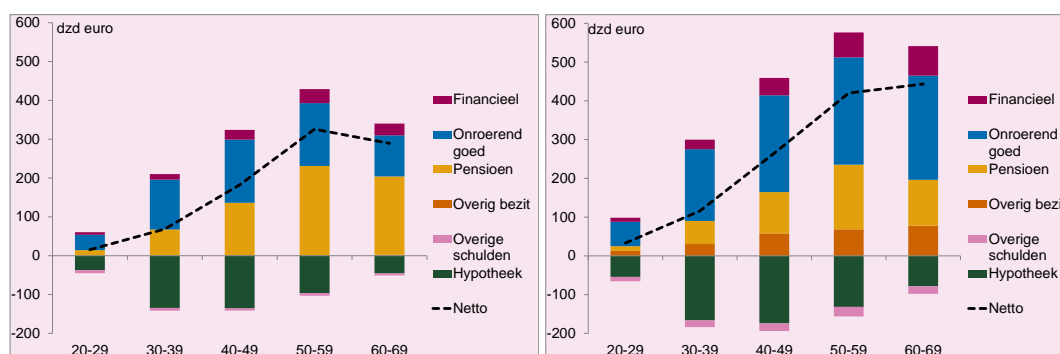

2.5 Vermogenspositie naar inkomensbron

90% van de werknemers bouwen verplicht pensioen op in de tweede pijler, voor de zelfstandigen geldt deze verplichting zelden. De balans van deze groepen zal er daarom anders uitzien. Voor zelfstandigen is er de mogelijkheid om meer vermogen op te bouwen in de eigen woning of als financieel vermogen of in de eigen onderneming. Het is interessant om te zien of de (netto) vermogensopbouw van zelfstandigen anders is dan die van werknemers.

Figuur 2.17 laat zien dat zelfstandigen meer netto vermogen hebben dan werknemers, bij het zelfde mediane bruto inkomen.¹⁰ Het netto vermogen voor zestigers is ongeveer 150 duizend euro hoger voor zelfstandigen. Zelfstandigen zijn hier huishoudens die als belangrijkste inkomensbron inkomen uit onderneming hebben. De zelfstandigen met een mediaan inkomen lijken dus de lagere pensioenopbouw te compenseren met andere vermogensopbouw. Overigens hebben deze huishoudens ook pensioenvermogen. Mogelijk werkt men (of partner) ook als werknemer, of is men in het verleden werknemer geweest.

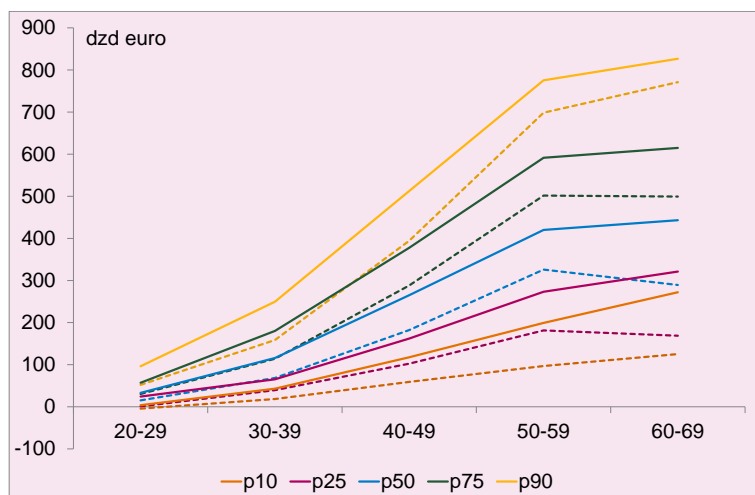
Figuur 2.17 Balansen van werknemers (links) en zelfstandigen (rechts), vergelijkbaar mediaan inkomen, 2014

Voor alle bestudeerde inkomensgroepen geldt dat het gemiddelde netto vermogen van zelfstandigen hoger is dan van werknemers (figuur 2.18). De doorgetrokken lijnen (zelfstandigen) liggen voor alle leeftijdsgroepen boven de stippelijnen (werknemers).

¹⁰ We hebben geen data over het netto inkomen van huishoudens, dit hangt af van vele factoren. Belangrijke verschillen tussen zelfstandigen en werknemers zijn de zelfstandigenaftrek (7280 euro in 2012) en de MKB-winstvrijstelling, wat bij verder vergelijkbare omstandigheden het netto inkomen van zelfstandigen hoger laat uitkomen.

Figuur 2.18 Netto vermogen zelfstandigen (doorgetrokken lijn) vs werknemers (stippellijn), 2014

2.6 Vermogenspositie naar woonsituatie en inkomensbron

Paragraaf 2.4 vergeleek de balansen van huishoudens met en zonder eigen woning. Daarbij werd geen onderscheid gemaakt naar inkomensbron. Paragraaf 2.5 vergeleek de balansen van werknemers en zelfstandigen, zonder onderscheid te maken naar woonsituatie. In deze paragraaf maken we dat onderscheid wel. Daarmee ontstaan vier groepen huishoudens; met of zonder eigen woning en belangrijkste inkomensbron als werknemer of zelfstandige. Om een goede vergelijking te maken van de vier groepen, selecteren we die huishoudens die het mediane inkomensniveau hebben (per leeftijdsgroep) in de gehele steekproef.

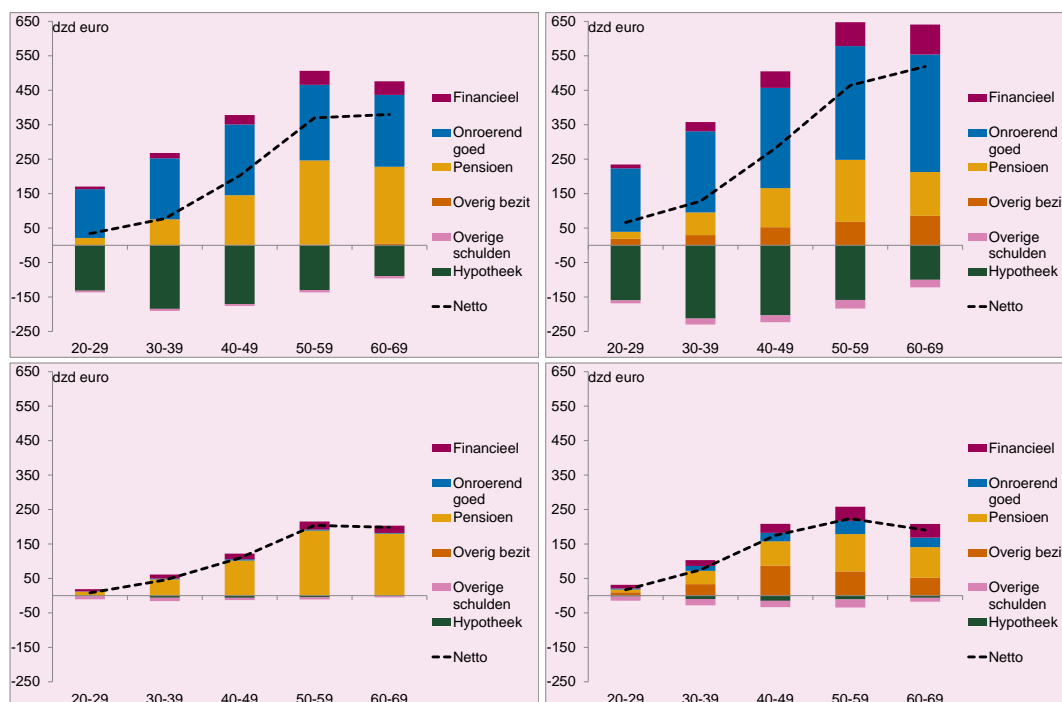
Zelfstandigen hebben vaker een eigen woning en als ze een eigen woning hebben is deze duurder dan die van werknemers (tabel 2.1). Daardoor is de gemiddelde waarde van de eigen woning van zelfstandigen hoger dan van werknemers. De overige inkomens zijn bijvoorbeeld uitkeringen of gepensioneerden, het betreft 21% van de huishoudens in de steekproef. In deze categorie is het eigenwoningbezit lager, maar van de huishoudens in deze groep die wel een eigen woning hebben is de gemiddelde waarde hoger dan van werknemers en zelfstandigen.

Tabel 2.1 Inkomensbron en woonsituatie, 2014

	% Huishoudens	% Huur	% Koop	Gemiddelde waarde woning (kopers)
Werknemers	63	33	67	225
Zelfstandigen	15	26	74	283
Overig	21	65	35	294

Figuur 2.19 laat zien dat de balansen van de vier groepen erg verschillen, ook al hebben ze hetzelfde inkomensniveau. Het grootste verschil zit tussen de huishoudens met en zonder eigen woning (bovenste versus de onderste figuren). De balansen van de kopers zijn duidelijk langer, en op hogere leeftijd is het netto vermogen hoger. Er zijn ook verschillen tussen werknemers en zelfstandigen met een eigen woning. Zelfstandigen hebben meer vermogen in de eigen woning, en ook meer financieel vermogen. Hun pensioenvermogen is uiteraard lager. Zelfstandigen die huren hebben iets meer netto vermogen dan werknemers die huren, behalve voor de oudste leeftijdsgroep. De portefeuille van zelfstandigen die huren is divers; ze hebben ook enig onroerend goed (waar ze niet zelf in wonen). In de bijlage staan figuren voor lagere (p25) en hogere inkomens (p75); het beeld is vergelijkbaar.

Figuur 2.19 Balansen van werknemers (links) en zelfstandigen (rechts), voor kopers (boven) en huurders (onder), allen met een mediaan inkomen, 2014

3 Samenhang van vermogenscomponenten

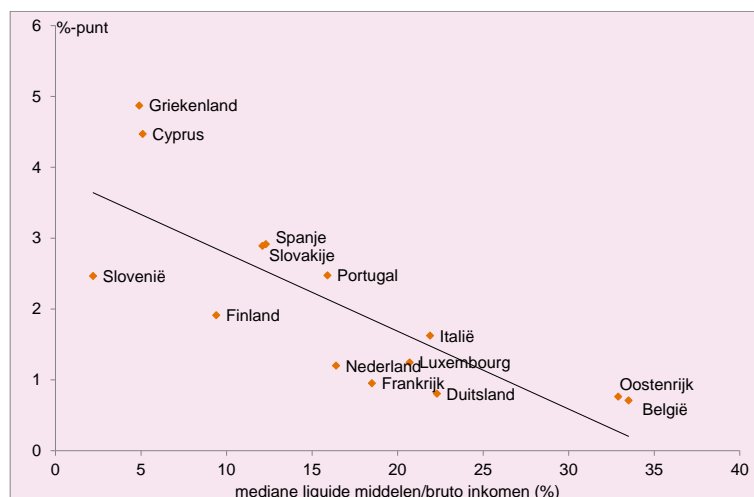
Veel van het vermogen van Nederlandse huishoudens is ongeschikt om schokken op te vangen omdat het vast zit in pensioenaanspraken of in de eigen woning. Het financieel vermogen is wel liquide, maar veel Nederlandse huishoudens hebben een beperkt financieel vermogen. Gemiddeld is het financieel vermogen met 113 duizend euro omvangrijk (CBS, 2017a), maar de helft van de huishoudens heeft 13 duizend euro of minder (in onze steekproef). Het is informatief om de samenhang tussen de verschillende vermogenscomponenten te bekijken. Dit geeft bijvoorbeeld inzicht in de vraag of huishoudens die onder water staan er iets aan hebben als ze een beroep kunnen doen op hun pensioenpot. Of dat huishoudens beter in staat zouden zijn om schokken op te vangen als ze een beroep kunnen doen op pensioenvermogen.

In een vergelijking tussen landen hangt een kleiner aandeel liquide middelen samen met een hogere volatiliteit van consumptie. Figuur 3.1 laat deze samenhang zien voor enkele Europese landen.¹¹ Nederland zit in de middenmoot in termen van liquiditeit, de Nederlandse consumptie is meer volatiel dan in Duitsland, Frankrijk en België. Het verband tussen liquiditeit en volatiliteit hoeft niet oorzakelijk te zijn; er kunnen ook andere redenen zijn voor de volatiliteit van consumptie. Huishoudens kunnen in geval van negatieve schokken naast het aanspreken van liquide middelen ook op andere manieren hun consumptie proberen constant te houden (bv door leningen aan te gaan, of meer uren te werken). Ook de mate van sociale zekerheid verschilt tussen landen, dit is uiteraard ook belangrijk voor de volatiliteit van consumptie. Een andere mogelijke factor is de volatiliteit van huizenprijzen (Lukkezen en Elbourne, 2015).

In het vervolg van deze paragraaf bekijken we de samenhang tussen financieel vermogen en huizenvermogen (3.1), dan tussen huizenvermogen en pensioenvermogen (3.2) en tot slot tussen pensioenvermogen en financieel vermogen (3.3).

¹¹ De figuur is een update van figuur 5 uit Lukkezen en Elbourne (2015). Volatiliteit is gemeten als de standaarddeviatie van jaarlijkse consumptie. Malta is uit de figuur gelaten (liquide middelen 76%, volatiliteit 1,9%-punt).

Figuur 3.1 Samenhang tussen liquide middelen (2009-2010) en volatiliteit van consumptie (2001-2016)

Bron: mediane middelen ECB (2013), consumptie Eurostat (2017).

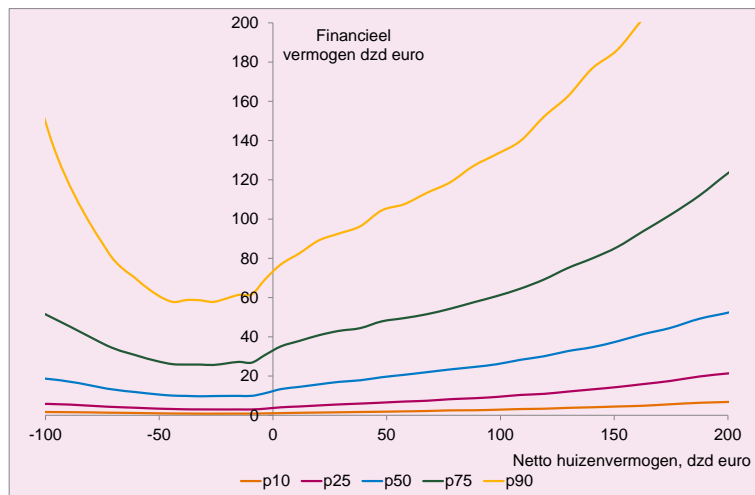
3.1 Financieel vermogen en vermogen in de eigen woning

De huishoudens met een eigen woning hebben gemiddeld de langste balansen. Naast de eigen woning hebben ze hypotheek, pensioenvermogen en andere financiële vermogens. In deze paragraaf bekijken we de samenhang tussen het netto vermogen in de eigen woning en het financiële vermogen. Het is bijvoorbeeld relevant om te kijken naar huishoudens met een negatief netto vermogen in de eigen woning; in hoeverre staat er financieel vermogen tegenover hun onder water positie?

De financiële vermogens van huishoudens die onder water staan zijn in het algemeen beperkt (figuur 3.2). Van de huishoudens die 50 duizend euro onder water staan, heeft de helft maximaal 11 duizend euro financieel vermogen. Een kwart heeft meer dan 28 duizend euro. Een klein deel van de huishoudens heeft een groter financieel vermogen dan het negatieve netto vermogen in de eigen woning.

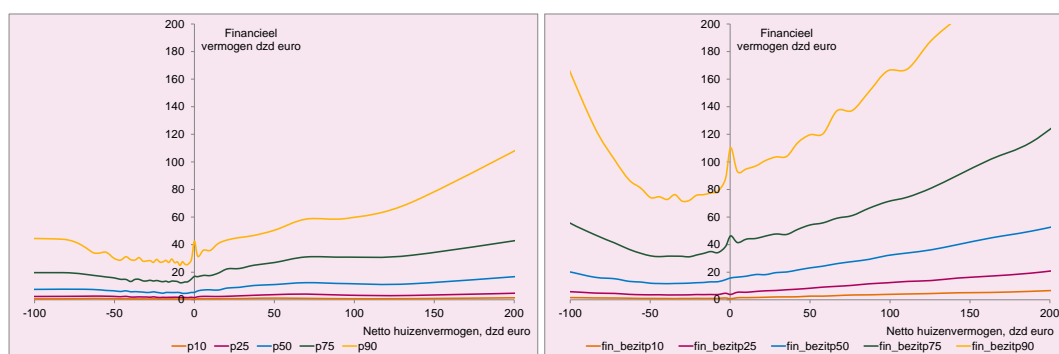
Een grotere overwaarde in de eigen woning gaat gepaard met een eveneens groter financieel vermogen, maar dit verband is niet heel sterk. Opvallend is het niveau van financieel vermogen van huishoudens met relatief veel overwaarde in hun eigen woning. Van de huishoudens die 200 duizend euro overwaarde hebben, heeft de helft minder dan 50 duizend euro financieel vermogen en een kwart zelfs minder dan 20 duizend euro. Hun vermogen zit dus grotendeels vast in stenen.

Figuur 3.2 Financieel vermogen versus netto vermogen in de eigen woning, 2014

Vooral jongeren die onder water staan hebben beperkte overige financiële middelen. Figuur 3.3 (links) laat zien dat van de twintigers die onder water staan, de helft minder dan 7 duizend euro financieel vermogen heeft, veel minder dan het negatieve vermogen in de eigen woning. Voor veertigers die onder water staan heeft de helft minder dan 20 duizend euro financieel vermogen, maar het bovenste kwart heeft financiële vermogens die in de buurt komen van de onderwaarde van het huis. Voor hogere leeftijden geldt dat onderwater staan minder vaak voorkomt, en de financiële vermogens gemiddeld hoger zijn (zie figuren 2.5 en 2.7).

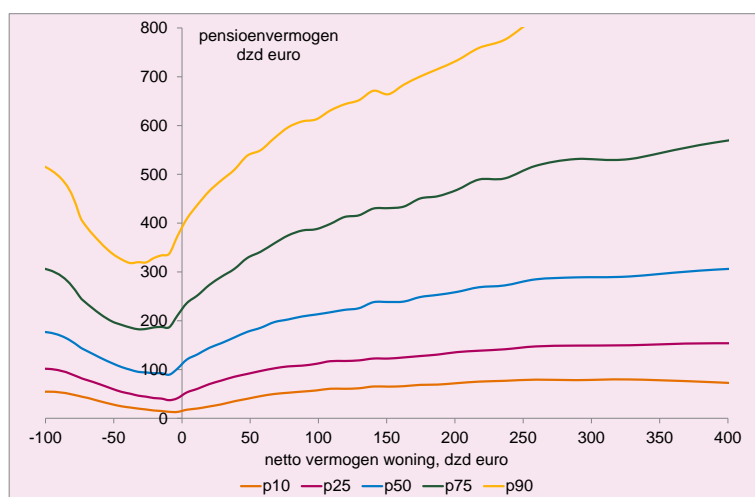
Figuur 3.3 Financieel vermogen en onder/overwaarde huis voor twintigers (links) en veertigers (rechts)

3.2 Huizenvermogen en pensioenvermogen

Veel van het vermogen van Nederlandse huishoudens zit in pensioenaanspraken. Deze vermogenscomponent is nog minder flexibel dan de eigen woning. Er zijn suggesties gedaan om de pensioenopbouw meer flexibel te maken, en bijvoorbeeld afhankelijk te maken van de aanschaf van de eigen woning en de aflossing van de hypotheek (CPB, 2016). Het is dus zinvol om te kijken naar de samenhang tussen pensioenvermogens en het netto vermogen in de eigen woning.

Figuur 3.4 Pensioenvermogen versus netto vermogen in de eigen woning (werknemers), 2014

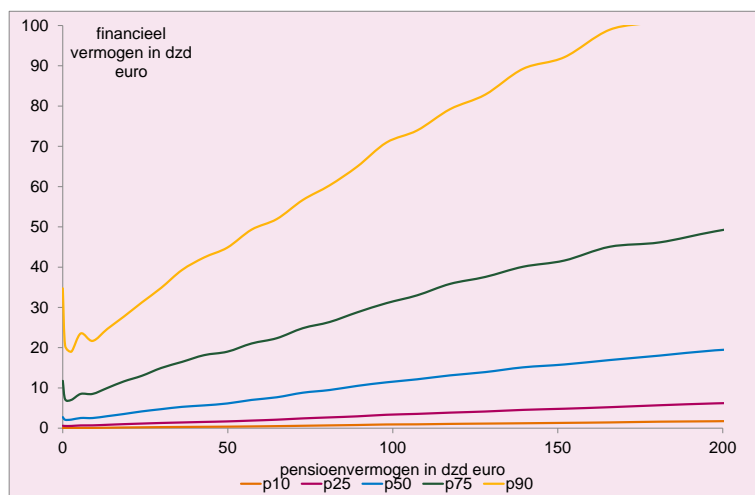
Van de huishoudens die onder water staan met hun hypotheek heeft een aanzienlijk deel pensioenvermogens die voldoende zijn om de onderwaarde goed te maken. Van de werknemers die 50 duizend euro onder water staan, heeft driekwart meer dan 50 duizend euro pensioenvermogen. Voor zelfstandigen is het pensioenvermogen minder vaak toereikend om de onderwaarde te dekken, zie figuur 13 in de bijlage.

3.3 Financieel vermogen en pensioenvermogen

Veel huishoudens hebben omvangrijke pensioenvermogens en bescheiden financiële vermogens. In het algemeen hebben huishoudens met hogere pensioenvermogens ook meer financieel vermogen (figuur 3.5). Het gaat hier om huishoudens die loon als belangrijkste inkomensbron hebben. De helft van de huishoudens met 100 duizend euro pensioenvermogen heeft minder dan 12 duizend euro financieel vermogen. Een kwart van die huishoudens heeft 3 duizend euro of minder financieel vermogen. Voor die huishoudens is dus een klein deel van het vermogen in liquide vorm beschikbaar, een veel groter deel zit vast in het pensioenfonds. Een klein deel van de huishoudens

heeft grotere financiële vermogens dan pensioenvermogens. Bij de zelfstandigen is dat al wat meer, zie figuur 14 in de bijlage.

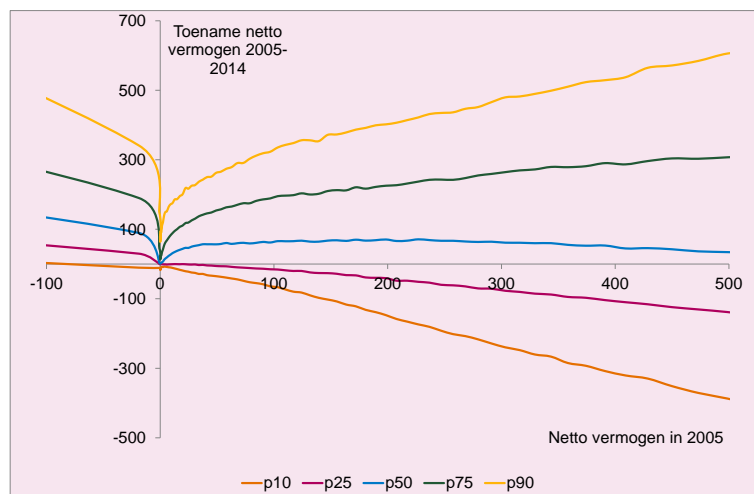
Figuur 3.5 Financieel vermogen versus pensioenvermogen (werknemers), 2014

4 Ontwikkelingen van vermogens en schulden sinds 2005

Hoe hebben de vermogens en schulden zich ontwikkeld in de afgelopen jaren? Onze dataset start in 2005 en loopt door tot en met het einde van 2014. Het betreft een bijzondere periode met bijvoorbeeld een forse daling van de huizenprijzen en een stijging van de pensioenaanspraken. Deze paragraaf splitst de groei van vermogens en schulden uit naar leeftijd, inkomensniveau en woonsituatie. Deze indeling is analoog aan die van paragraaf 2. Tot slot kijken we ook nog naar de vermogensmutatie uitgesplitst naar het initiële niveau van het vermogen. Neemt bijvoorbeeld het vermogen van rijke huishoudens meer toe dan van minder rijke huishoudens?

Figuur 4.1 Vermogenstoename 2005-2014 versus het vermogen in 2005

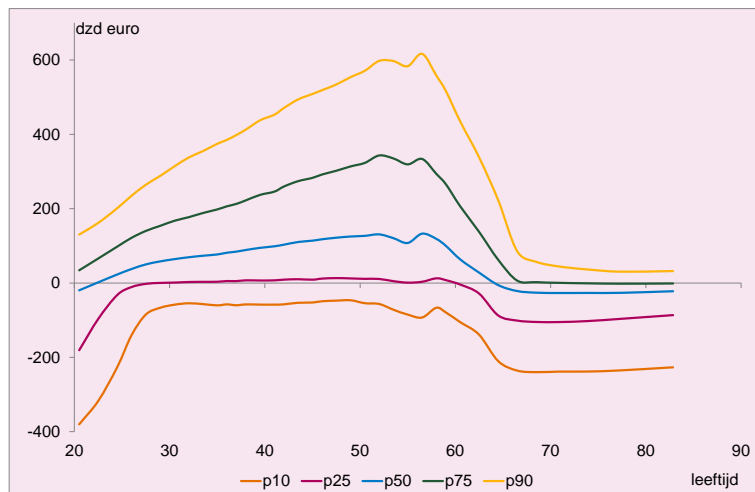
De vermogenstoename in de periode 2005-2014 is heel divers (figuur 4.1). Voor huishoudens met een positief vermogen in 2005 ontstaat een waaier aan uitkomsten; grotere initiële vermogens hebben ook een grotere toe- of afname van de vermogens. Van de huishoudens met een positief vermogen ziet ruim een kwart het vermogen afnemen. Huishoudens die in 2005 een negatief netto vermogen hadden, hebben nagenoeg allemaal hun vermogen zien toenemen. Dat kan gebeurd zijn door besparingen of door rendement op hun bestaande vermogens of door schenkingen. De vraag is nu welke huishoudens de grootste veranderingen van vermogens hebben meegemaakt. Daarvoor maken we in het vervolg onderscheid naar leeftijd¹² (4.1), inkomen (4.2) en woonsituatie (4.3).

4.1 Vermogenstoename naar leeftijd

Oudere huishoudens bouwen in het algemeen wat meer vermogen op dan jonge, tot aan pensionering (figuur 4.2). Toch heeft in de leeftijdscategorie 25-65 ongeveer een kwart geen additioneel vermogen opgebouwd in 2005-2014, of zelfs vermogen afgebouwd. De afbouw van jongste huishoudens komt deels door jongeren die in 2005 nog bij hun ouders woonden, waardoor het vermogen van hun ouders meetelde. Als ze in 2014 zelfstandig wonen, telt dat vermogen uiteraard niet meer mee. Rond de mediaan per leeftijdscategorie bouwt wel vermogen op, en de toename is ook groter voor hogere leeftijden. Het oplopende patroon is nog duidelijker te zien voor de bovenste percentielen.

¹² In deze alinea waar wij huishoudens over de tijd volgen, is de leeftijd van het huishouden gedefinieerd als de leeftijd van de steekproefpersoon in plaats van de CBS-definitie die wij in eerder alinea's hebben gebruikt.

Figuur 4.2 Netto vermogenstoename 2005-2014, naar leeftijd in 2005

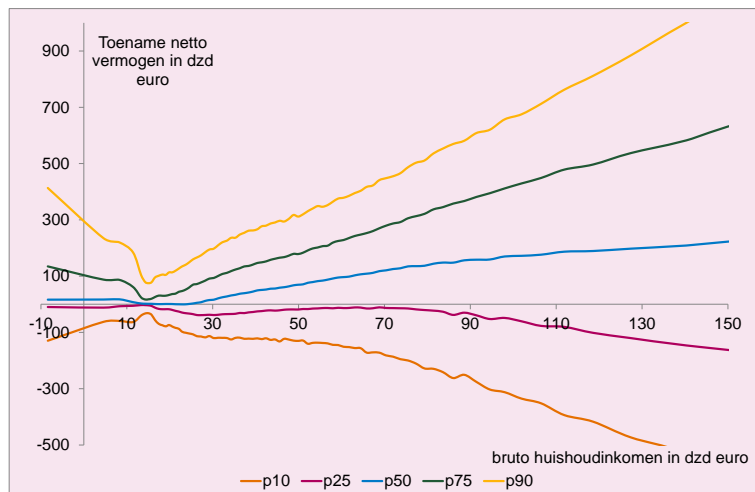

Zo rond de pensionering neemt de vermogensaanwas duidelijk af. Een substantieel deel van de huishoudens op hogere leeftijd heeft het vermogen zien afnemen sinds 2005. Dit kan het gevolg zijn van ontsparringen, schenkingen of negatief rendement op beleggingen (bijvoorbeeld in de eigen woning). Het is echter ook het gevolg van de lagere waardering van hun pensioenaanspraken; omdat ze minder verwachte resterende levensjaren hebben dan in 2005, wordt hun pensioenvermogen lager gewaardeerd. Een kwart van de gepensioneerden ziet het vermogen niet afnemen, zelfs niet na een lagere waardering van hun pensioenvermogen.

4.2 Vermogensgroei naar inkomen

Voor alle inkomensniveaus geldt dat de ontwikkeling van vermogens sinds 2005 heel divers is. Figuur 4.3 laat zien hoe de netto vermogens veranderd zijn in de periode 2005-2014, naar inkomensniveau. De mediane vermogensopbouw loopt op met het inkomen; bij hogere inkomens horen ook hogere vermogenstoenames. Dit geldt duidelijk niet voor alle huishoudens; er zijn ook huishoudens die interen op hun vermogen. De bovenste 50% van de huishoudens voegen vermogen toe, hetzij door besparingen, ontvangen schenkingen of door rendement op het bestaande vermogen. Opvallend is dat sommige huishoudens met lage inkomens forse toevoegingen doen aan hun vermogen.

Figuur 4.3 Vermogensgroei 2005-2014 naar inkomen

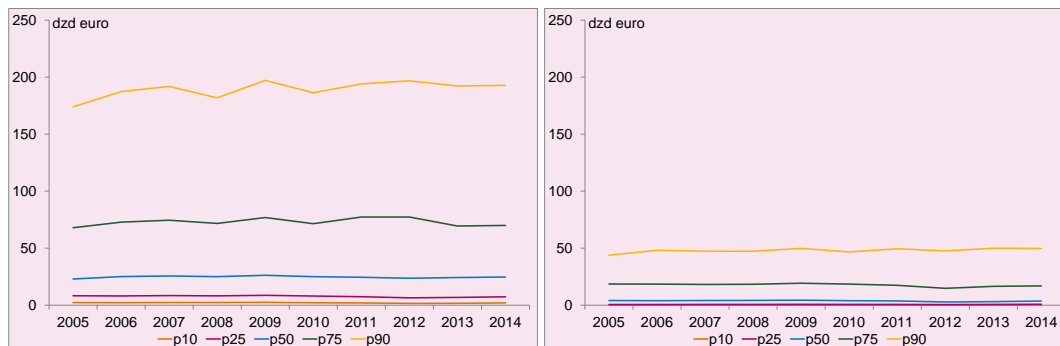
4.3 Vermogensgroei naar woonsituatie

Het onderscheid naar woonsituatie is belangrijk voor de vermogensopbouw (paragraaf 2.4). Huishoudens met een eigen woning hebben gemiddeld hogere netto vermogens dan huurders, vooral op hogere leeftijden, ook al hadden ze hetzelfde inkomen. Vanaf augustus 2008 tot juni 2013 daalden de huizenprijzen meer dan 20%. Ruwweg de helft van deze daling vond plaats in het jaar 2012. Lukkezen en Elbourne (2015) suggereren dat volatiele huizenprijzen invloed hebben op de Nederlandse volatiliteit van de consumptie. Lagere huizenprijzen leiden mogelijk tot lagere consumptie, en daarmee tot het toenemen van vermogen buiten de eigen woning, wanneer de inkomens niet veranderen. De extra besparingen kunnen tot uiting komen in hogere financiële vermogens of lagere hypotheek.

Het verloop van het financiële vermogen van de verschillende percentielen is vrij vlak in de periode 2005-2014 (figuur 4.4). Wel is duidelijk dat het financiële vermogen van huishoudens met een eigen woning hoger ligt dan dat van huurders. De figuur biedt geen aanwijzing dat huishoudens met een eigen woning meer financieel vermogen zijn gaan opbouwen.

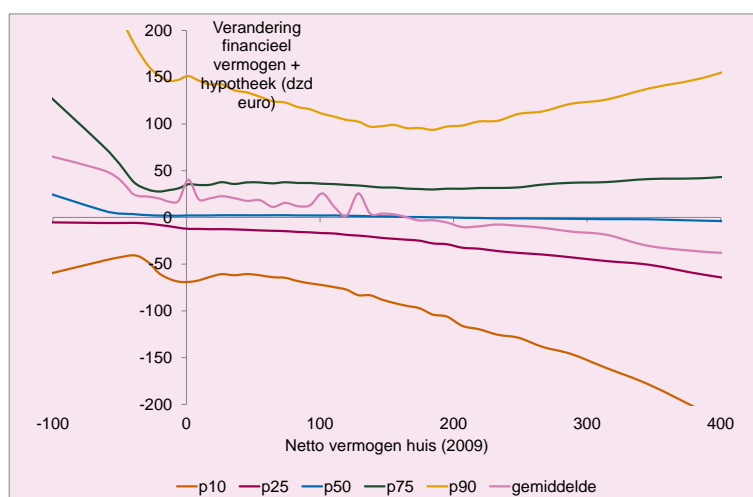
De netto waarde van de eigen woning kan de financiële beslissingen van huishoudens beïnvloeden. Voor huishoudens met een eigen woning die minder waard is dan de hypotheek, zou er een reden kunnen zijn om meer te sparen of meer hypotheek af te lossen.

Figuur 4.4 Financieel vermogen 2005-2014, kopers (links) en huurders (rechts)

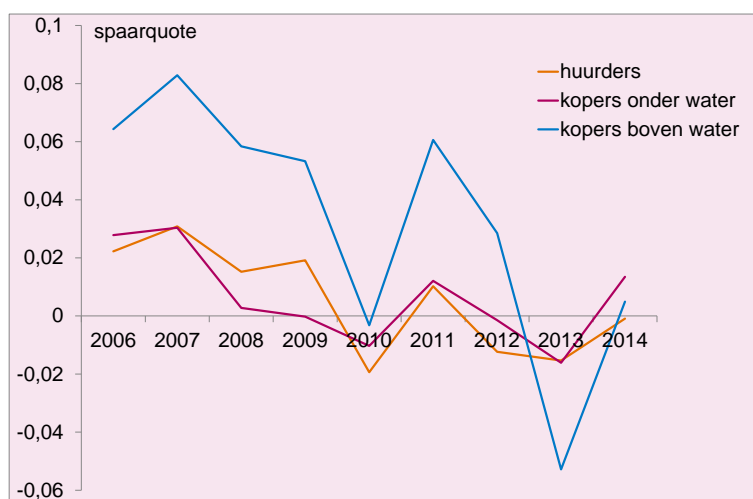
De mate waarin huishoudens onder water staan lijkt een beperkte invloed te hebben op de verandering van het financiële vermogen en aflossing van de hypotheek. Figuur 4.5 laat zien dat van de helft van de huishoudens die in 2009 onder water stonden, het financiële vermogen toenam en/of de hypotheek afnam. Voor het bovenste kwart is dat zelfs vrij veel ten opzichte van de onderwaarde van het huis. Voor een kwart neemt het financiële vermogen minus de hypotheek echter af, ook al staan ze onder water met hun hypotheek. Dit kan komen door negatieve rendementen, maar ook door ontsparringen; een (klein) deel van de huishoudens die onder water staan, hebben omvangrijke financiële vermogens (zie figuur 3.2).

Figuur 4.5 Verandering financieel vermogen minus de hypotheek (2009-2014) versus de netto waarde huis (2009)

Huishoudens die onder water staan, zijn gemiddeld niet meer gaan sparen dan huishoudens met overwaarde. Figuur 4.6 laat de spaarquote zien; de verandering van het financieel vermogen als fractie van het bruto inkomen.¹³ De spaarquote wordt getoond voor het gemiddelde van drie groepen; huurders, kopers met overwaarde en kopers met onderwaarde. De spaarquote van huishoudens die boven water staan is tot en met 2012 hoger dan de andere groepen, deze spaarquote is ook meer volatiel. De spaarquote van huurders en huishoudens die onder water staan met hun hypotheek is vergelijkbaar. In 2012 daalden de huizenprijzen, de spaarquote van huishoudens die onder water stonden daalde echter in 2013, om in 2014 weer te stijgen. Uit de figuur is niet duidelijk te zien dat huishoudens die onder water staan meer sparen, of meer gaan sparen als de huizenprijzen dalen. Ook kan het inkomen van de drie groepen zich verschillend ontwikkelde hebben. Verder onderzoek is nodig om meer te weten te komen over het verband tussen huizenprijzen en consumptie.

Figuur 4.6 Toename financieel vermogen ten opzichte van bruto inkomen, 2006-2014

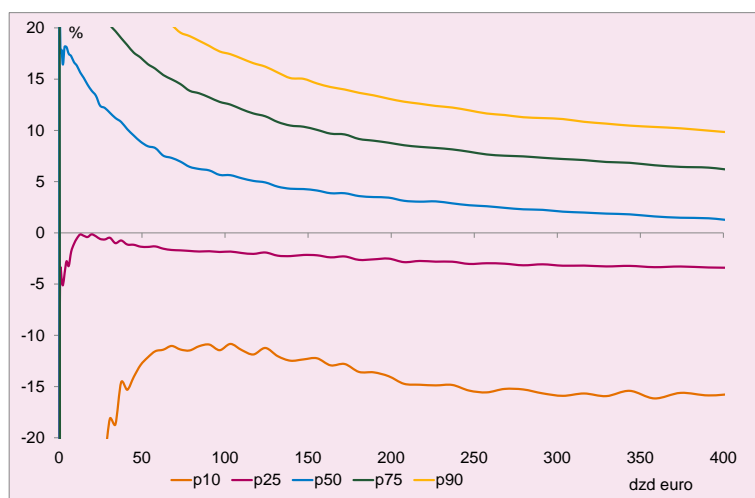

¹³ De aflossing van de hypotheek nemen we in deze figuur niet mee als besparingen. Figuur 14 in de bijlage laat de figuur ook zien voor huishoudens zonder aandelen en voor huishoudens zonder aandelen en zonder obligaties. De uitkomsten zijn vergelijkbaar.

4.4 Groeien hogere vermogens meer?

Het vermogen verandert door rendement, door besparingen en door schenkingen. Alle drie componenten kunnen zowel positief als negatief zijn. Huishouden met meer vermogen beleggen een groter gedeelte in beter renderende, maar risicovolle vermogensbestanddelen (CPB, 2015). Wat betekent dit voor de groei van hun vermogen, dus inclusief besparingen en schenkingen? Figuur 4.7 laat de gemiddelde jaarlijkse procentuele mutatie van het netto vermogen in 2005-2014 zien, afgezet tegen het netto vermogen in 2005. Voor hele lage vermogens kan die procentuele mutatie gemakkelijk heel groot zijn (zowel positief als negatief). In het algemeen neemt de jaarlijkse procentuele mediane mutatie af met het vermogen. Een kwart van de huishoudens met een vermogen van meer dan 100 duizend euro in 2005 teert jaarlijks 2% of meer in. Ook een kwart van de hogere vermogens ziet het vermogen jaarlijks 6% of meer toenemen. Het is met de huidige data niet te zeggen of dat komt door rendement, besparingen of schenkingen.

Figuur 4.7 Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het netto vermogen (2005-2014), naar vermogensniveau (2005)

Literatuurlijst

Been, J., K. Goudswaard, K. Caminada, M. Knoef en W. Zwinkels, 2017, Zicht op ZZP-pensioen, Netspar Design paper 91.

Berkhout, E. en R. Euwals, 2016, Zelfstandigen en arbeidsongeschiktheid, CPB Policy Brief, 2016/11.

CBS, 2017a, Nationale rekeningen 2016.

CBS, 2017b, Inkomens- en vermogensongelijkheid van huishoudens, [url](#).

Cocco, J.F, F.J. Gomes en P.J. Maenhout, 2005, Consumption and Portfolio Choice over the Life Cycle, *Review of Financial Studies*, vol.18, no. 2, pag. 491-533.

Coenen, A., 2015, De ontwikkeling van de Nederlandse vermogensongelijkheid, *Economisch statistische berichten*, vol. 100, no. 4704, pag. 120-123.

CPB, 2015, Centraal Economisch Plan 2015.

CPB, 2016, Centraal Economisch Plan 2016.

ECB, 2013, The Eurosystem Household Finance and Consumption Survey Results from the first wave, ECB Statistics Paper Series No. 2, [url](#).

Eurostat, 2017, Eurostat database.

Hersevoort, M., A. Dill-Fokkema, M. de Mooij en E. Vieveen, 2009, Witte vlek op pensioengebied, CBS.

IMF, 2013, Fiscal Monitor 'Taxing Times', oktober 2013.

Kooiman, Th. en A. Lejour, 2016, Vermogensongelijkheid in Nederland, 2006-2013, CPB achtergronddocument.

Kooiman, Th. , M. Lever en J. Rhuggenaath, 2018, Income and wealth during the course of life, CPB achtergronddocument.

Lukkezen, J. en A. Elbourne, 2015, De Nederlandse consumptie: Goede tijden, slechte tijden, CPB Policy Brief 2015/3.

Ministerie van Financiën, 2017, Het Blauwe Boekje: De economie en begroting in grafieken en tabellen.

Parlevliet, J. en Th. Kooman, 2015, De vermogensopbouw van huishoudens: is het beleid in balans?, DNB Occasional Study, vol 13, no. 1.

Studiegroep duurzame groei, 2016, Rapport werkgroep Huishoudenbalans.

Waaijers, R., en M. Lever, 2013, Inkomen en netto profijt van sociale zekerheid gedurende de levensloop, CPB Achtergronddocument.

Warnaar, M. en C. van Gaalen, 2012, Een referentiebuffer voor huishoudens: Onderzoek naar het vermogen en het spaargedrag van Nederlandse huishoudens, Nibud.

Bijlagen

Bijlage 1 Aanpak en aannames

Gebruikte datasets

De data in deze studie zijn afkomstig van de CBS. De data zijn een combinatie van de CBS-databestanden over

- Huishoudenseigenschappen uit de Gemeentelijke Basis Administratie huishoudens microdatabestanden, GBAHUISHOUDENSBUS en GBAPERSOONTAB
- De CBS-bestanden over huishoudensinkomen van de Integraal Huishoudens Inkomen microdatabestanden, ofwel de IHI,
- De CBS-bestanden over persoonlijk inkomen uit de Integraal Persoonlijk Inkomen microdatabestanden, ofwel de IPI,
- De CBS-bestanden over vermogens van huishoudens van het Vermogen van huishoudens microdatabestand, ofwel de Integraal-vermogensbestanden (IVB),
- De CBS-bestanden over persoonlijke pensioenaanspraak van de Pensioenaanspraak microdatabestanden.

Wij hebben informatie over de periode van het einde 2005 tot aan het einde van 2014 gebruikt. De data zijn op huishoudniveau, maar wij volgen de huishoudens waar een steekproef van individuen over de steekproefperiode lid van zijn geweest aan het begin in elk jaar. Hierdoor maken we geen gebruik van een balanced panel waaruit men alle huishoudens die veranderen tijdens de steekproefperiode worden verwijderd. Het voordeel van een balanced panel design is dat de variantie in de data als gevolg van veranderingen in de samenstelling van een huishouden tot een minimum wordt gehouden. Het nadeel echter is dat het steekproef dat men hierdoor samenstelt over het algemeen geen goede weerspiegeling is van de populatie van Nederlandse huishoudens. Dit komt bijvoorbeeld doordat een balanced steekproef een grotere kans heeft om grotere huishoudens uit te sluiten, en tegelijkertijd eenpersoonshuishoudens nooit uitsluit.

Om een steekproef van Nederlandse huishoudens te kunnen trekken en toch een representatieve steekproef van huishoudens te krijgen hebben wij niet voor een balanced panel design gekozen. Wij stellen onze steekproef als volgt samen. Wij beginnen met informatie over huishoudens in het jaar 2012 uit de GBA (peildatum 31 december 2012). Uit elk huishouden in dat jaar kiezen we een willekeurige persoon van boven de negentien jaar oud (die niet in een geïnstitutionaliseerd huishouden woont). Van deze willekeurige getrokken leden van een huishoud trekken we vervolgens een steekproef van 45%. Hierna sporen we alle huishoudens waar deze persoon over de periode 2006-2012 lid van is geweest en alle leden van deze

huishoudens ook. Deze extra mensen zijn nodig bij het aggregeren van persoonlijke data tot data op huishoudniveau.

Pensioenvermogen

De berekening van de pensioenvermogens is het lastigste onderdeel. Dit is geen onderdeel van de vermogensbestanden, waar het CBS een integrale waarneming van heeft. Het CBS baseert de statistiek Pensioenaanspraken op een steekproef. Het CBS imputeert missende personen op basis van geslacht, leeftijd, aantal opbouwjaren AOW. Binnen CBS was ten tijde van deze studie nader onderzoek gaande naar de kwaliteit van het bestand Pensioenaanspraken. CPB was hiermee bekend.

De opgebouwde pensioenaanspraak is een annuïteit. Deze annuïteit is door ons omgerekend naar een pensioenvermogen door de netto contante waarde ervan uit te rekenen. Hierbij houden we rekening met de overlevingskansen (voor mannen en vrouwen apart) en de rentetermijnstructuur zoals die vastgesteld is door DNB. Het pensioenvermogen is daarmee afhankelijk van de rentes, wanneer deze stijgen, neemt het pensioenvermogen weer af.

Nog lastiger is de constructie van pensioenvermogens van mensen die al gepensioneerd zijn. Het bestand met pensioenaanspraken loopt slechts tot en met 65-jarigen. Van gepensioneerde starten we met het inkomen en proberen zo goed mogelijk de niet-pensioeninkomsten (waaronder AOW-uitkering) daarvan af te halen. Dat geeft een inschatting van de pensioeninkomsten, dat we weer kunnen gebruiken om de netto contante waarde te berekenen. We volgen daarmee de aanpak van Kooiman en Lejour (2016). Wel is bekend dat we daarmee de pensioenaanspraken van gepensioneerden overschatten, zie voetnoot 23 van Kooiman en Lejour (2016).

Leeftijd huishouden

De leeftijd van het huishouden is gedefinieerd als de leeftijd van de hoofdpersoon¹⁴, als wij informatie presenteren over een gegeven jaar. Als wij een huishouden over de tijd volgen (paragraaf 4), dan is dat de leeftijd van de steekproefpersoon. In dit geval zal de leeftijd van het huishouden gemiddeld lager zijn dan de gemiddelde leeftijd van de hoofdpersoon.

Het bruto inkomen van een huishouden

Het bruto inkomen van het huishouden is gelijk aan het primair inkomen plus het overdrachtsinkomen. Het overdrachtsinkomen bestaat uit uitkeringen inkomensverzekeringen (Werkloosheidswet (WW), Ziektewet (ZW), Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), pensioen), uitkeringen sociale voorziening in het kader van de geldende Bijstandswet (Bijstand), Wet

¹⁴ Het CBS hanteert de volgende definitie van de hoofdpersoon van een huishouden. Als er een paar is binnen het huishouden: de man, als het paar van gelijk geslacht is: de oudste van het paar. In een eenouderhuishouden is het de ouder. In overig huishoudens is het de oudste man van 15 jaar of ouder of - als deze ontbreekt - de oudste vrouw van 15 jaar of ouder.

inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW), Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) etcetera), gebonden uitkeringen (huurtoeslag en dergelijke), en overige ontvangen inkomensoverdrachten om [sic] niet (alimentatie).

Het primair inkomen van het huishouden is de som van inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen onderneming en inkomen uit vermogen. Inkomen uit arbeid bestaat uit loon en salaris inclusief de werknemers- en werkgeversbijdragen in de premies voor de sociale verzekeringen Werkloosheidswet (WW), Ziektewet (ZW), Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), pensioen en Zorgverzekeringswet (ZVW)), tantième, spaarloon en de beloning van arbeid die niet in dienstbetrekking is verricht. Ook de waarde van het privégebruik van de auto van de werkgever is hiertoe gerekend. Inkomen uit eigenonderneming omvat de behaalde winst. Inkomen uit vermogen bestaat uit de som van inkomsten uit financieel vermogen, inkomsten uit onroerend goed en inkomsten uit overige bezittingen, verminderd met betaalde rente.

Indeling van inkomen per leeftijdscategorie

Voor de figuren 2.7 tot en met 2.9, 2.11 en 2.14 hebben we per leeftijdscategorie het inkomen ingedeeld in percentielen. Figuur 2.6 laat de inkomensniveaus bij de relevante percentielen zien. Concreet hebben we per leeftijdsgroep alle bruto huishoudinkomen gesorteerd op hoogte. Vervolgens hebben we voor de mediaan het gemiddelde genomen van het 49e tot en met 51e percentiel. Strikt formeel is het mediane huishouden slechts één huishouden. Dat zou echter het resultaat weinig robuust maken.

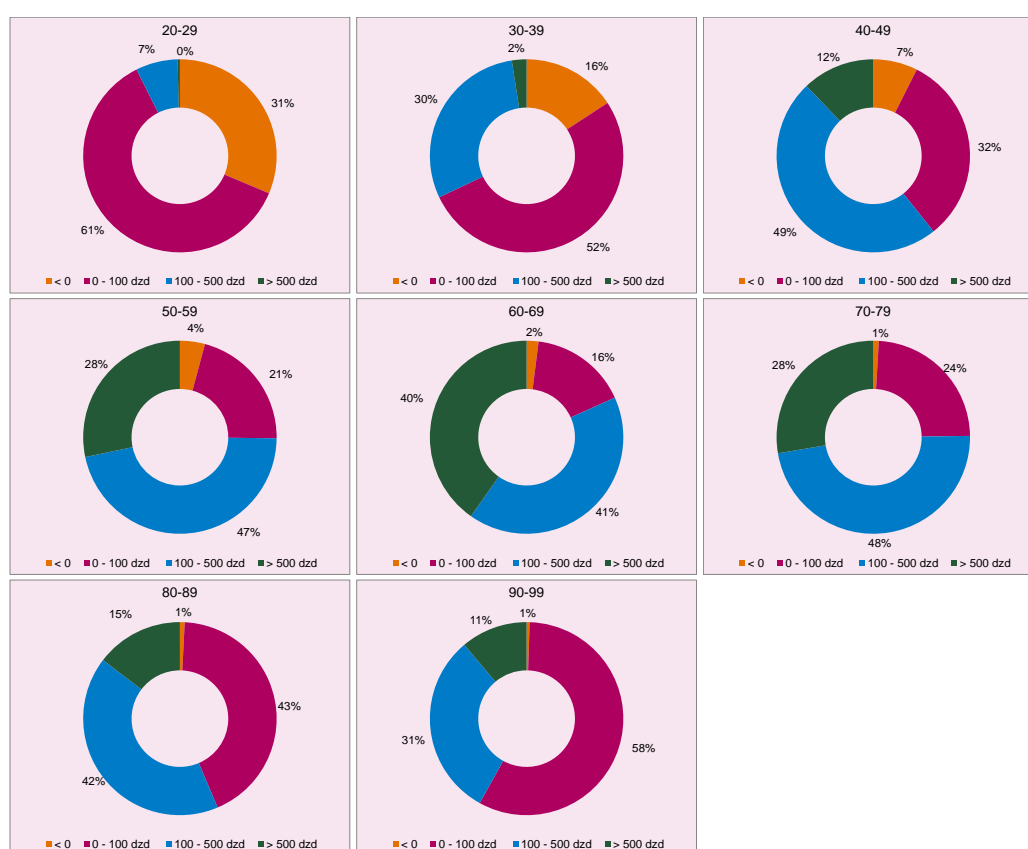
Definitie zelfstandige

In deze studie definiëren we een persoon als zelfstandige als de belangrijkste inkomensbron van het huishouden inkomen uit eigen onderneming betreft. Een alternatief is om te eisen dat de persoon in elk jaar zelfstandig was. Figuur A.3 in de bijlage laat zien dat de verschillen niet groot zijn.

Bijlage 2 Additionele figuren

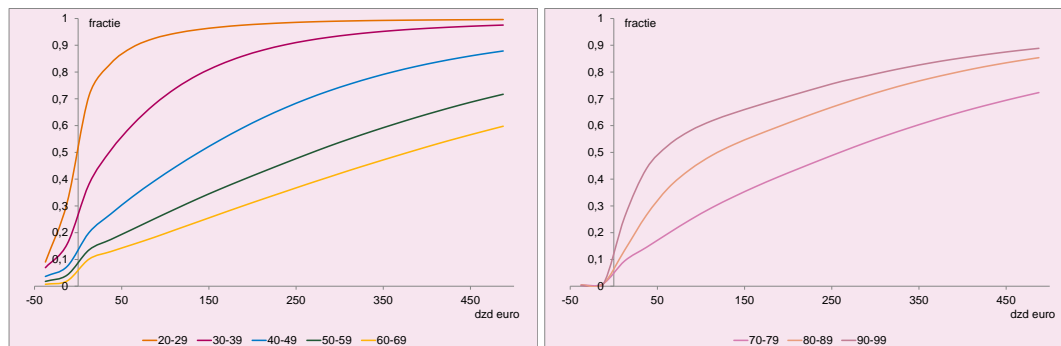
Figuur 2.3 laat het netto vermogen zien voor drie leeftijdsgroepen. Figuur 1 laat de figuren zien voor alle leeftijdsgroepen. Het netto vermogen is hoger voor hogere leeftijden, ruwweg tot aan de pensionering. Voor hogere leeftijdsgroepen is het vermogen lager. Dit komt deels omdat de pensioenaanspraken afnemen, omdat oudere mensen een lagere resterende levensverwachting hebben.

Figuur 1 Netto vermogen naar leeftijd, 2014

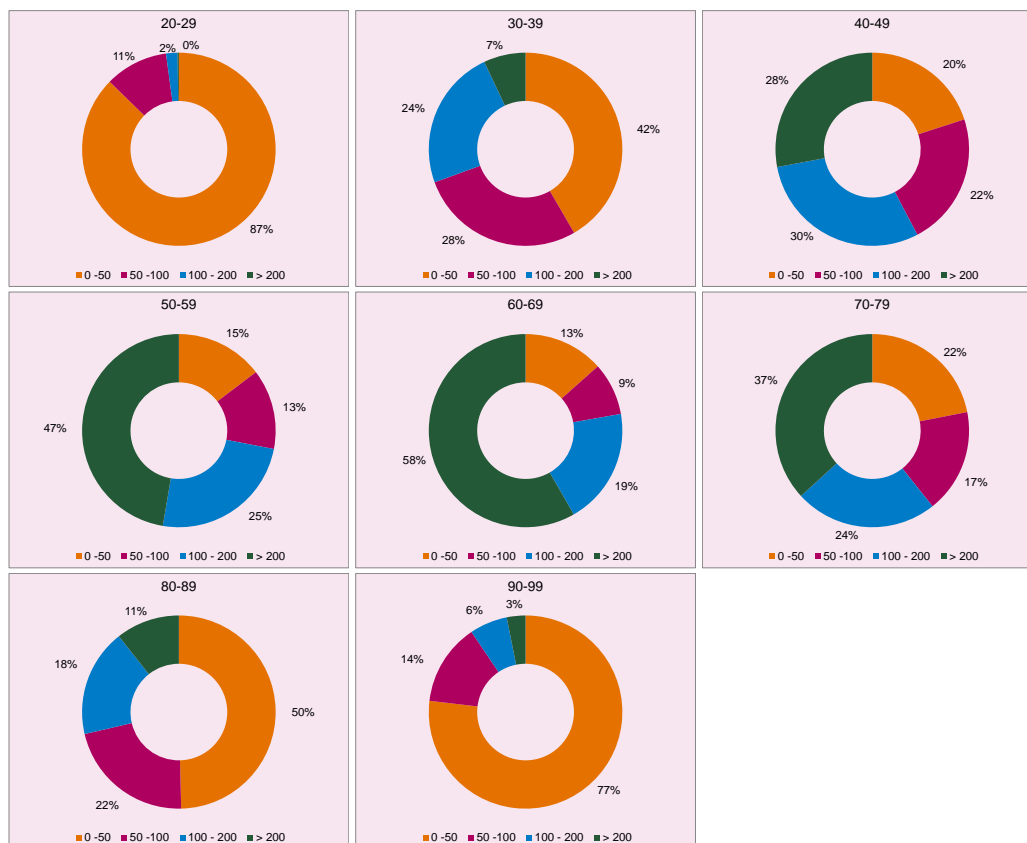
Figuur 2 laat de hele vermogensverdeling per leeftijdsgroep zien door middel van een cumulatieve dichtheidsfunctie. Bij elke waarde op de horizontale as is dan op de verticale as af te lezen welke fractie hoogstens het bijbehorende vermogen heeft. Bijvoorbeeld van de 30-39 jarige huishoudens heeft 26% 0 euro of minder. Van de 60-69 jarigen heeft 60% hoogstens 500 duizend euro netto vermogen. De overige 40% heeft meer maar is de figuur afgekapt. In het linkerpaneel van figuur 2 is te zien dat de lijnen steeds lager liggen; oudere leeftijdsgroepen hebben meer vermogen. Dit geldt tot pensionering; het rechterpaneel van figuur 2 laat de leeftijdsgroepen boven de 70 jaar zien en dan liggen de lijnen van oudere leeftijdsgroepen hoger.

Figuur 2 Verdeling netto vermogen naar leeftijd; cumulatieve dichtheidsfunctie

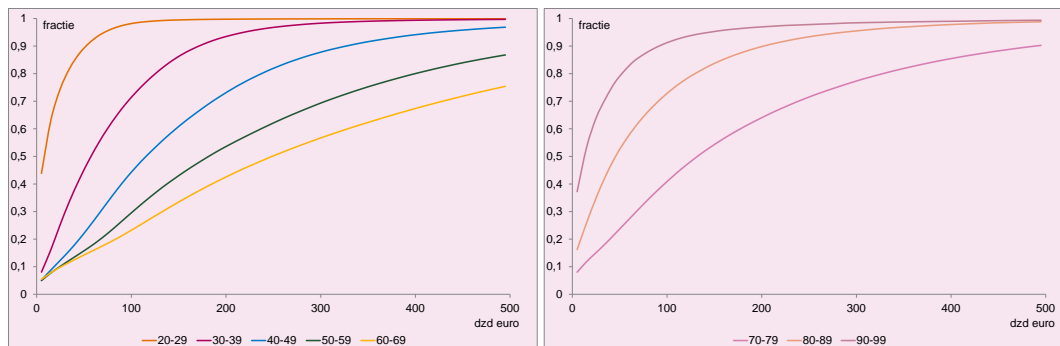

Een belangrijke reden voor de lagere netto vermogens voor oudere leeftijdsgroepen ligt in de lagere waarde van hun pensioenaanspraken door een lagere resterende levensverwachting. Overigens kan ook meespelen dat het in oudere huishoudens vaker voorkwam dat er één inkomen was, waardoor ook het pensioeninkomen lager is dan als er twee personen werken in een huishouden. Figuur 3 is het complete overzicht van figuur 2.5. Figuur 4 geeft de cumulatieve dichtheidsfunctie van de pensioenen voor alle leeftijdsgroepen.

Figuur 3 Verdeling pensioenvermogen

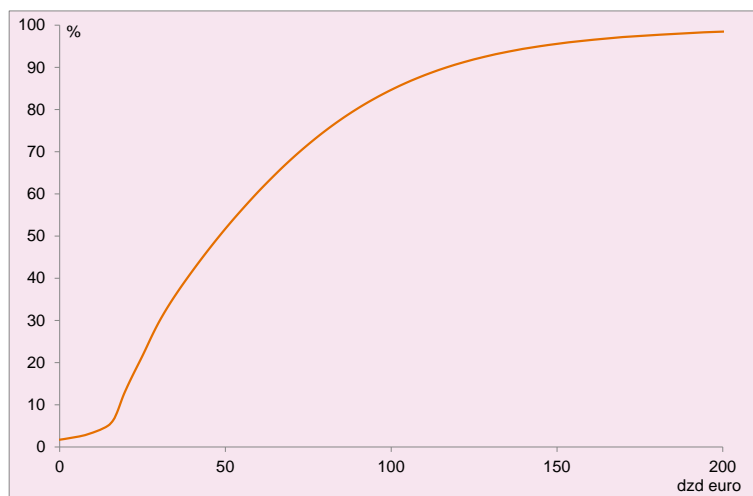

Figuur 4 Verdeling pensioenvermogen; cumulatieve dichtheidsfunctie

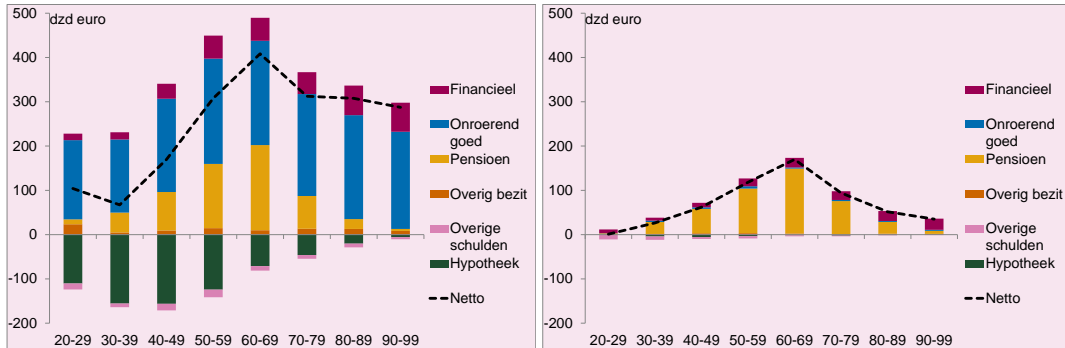
Figuur 2.13 laat het financieel vermogen zien naar inkomensniveau en figuur 4.3 de vermogenstoename naar inkomensniveau. Figuur 5 laat zien hoe vaak die inkomensniveaus voorkomen. Het is weer een cumulatieve dichtheidsfunctie. In de figuur is te zien dat 95% van de huishoudens een bruto inkomen heeft van 150 duizend euro of minder (de bovengrens van de figuren 2.13 en 4.3).

Figuur 5 Verdeling van bruto huishoudinkomen: cumulatieve dichtheidsfunctie

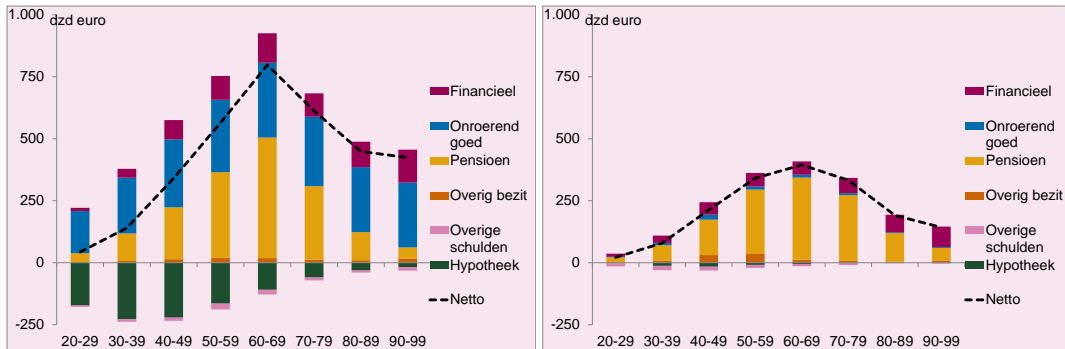

Figuur 2.12 geeft de balansen van huishoudens met een mediaan inkomen, uitgesplitst naar huishoudens met en zonder eigen woning. Voor lagere en hogere inkomens geldt een vergelijkbaar beeld; de balansen van kopers zijn langer en het netto vermogen op hogere leeftijd is ook hoger. Figuur 7 geeft de zelfde figuren voor lagere inkomens, figuur 8 voor hogere inkomens.

Figuur 7 Balans van kopers (links) en huurders (rechts) met inkomen P25

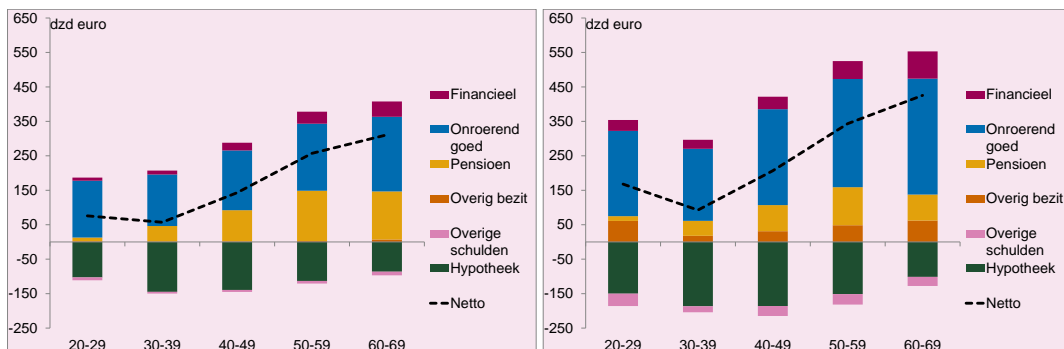

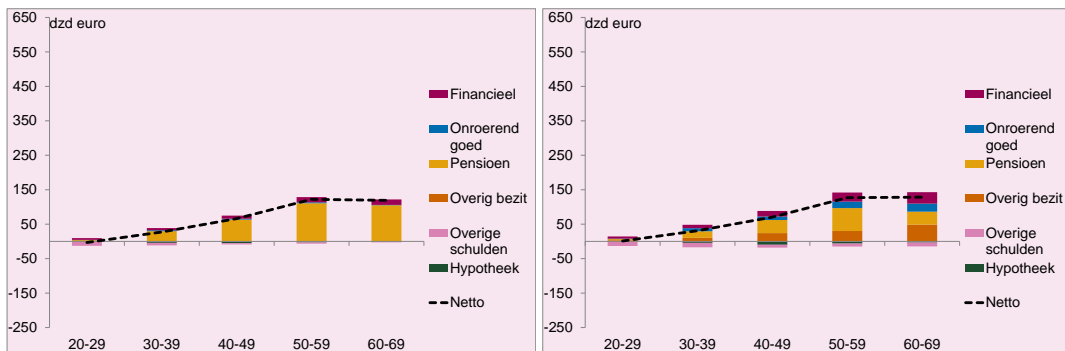
Figuur 8 Balans van kopers (links) en huurders (rechts) met inkomen P75

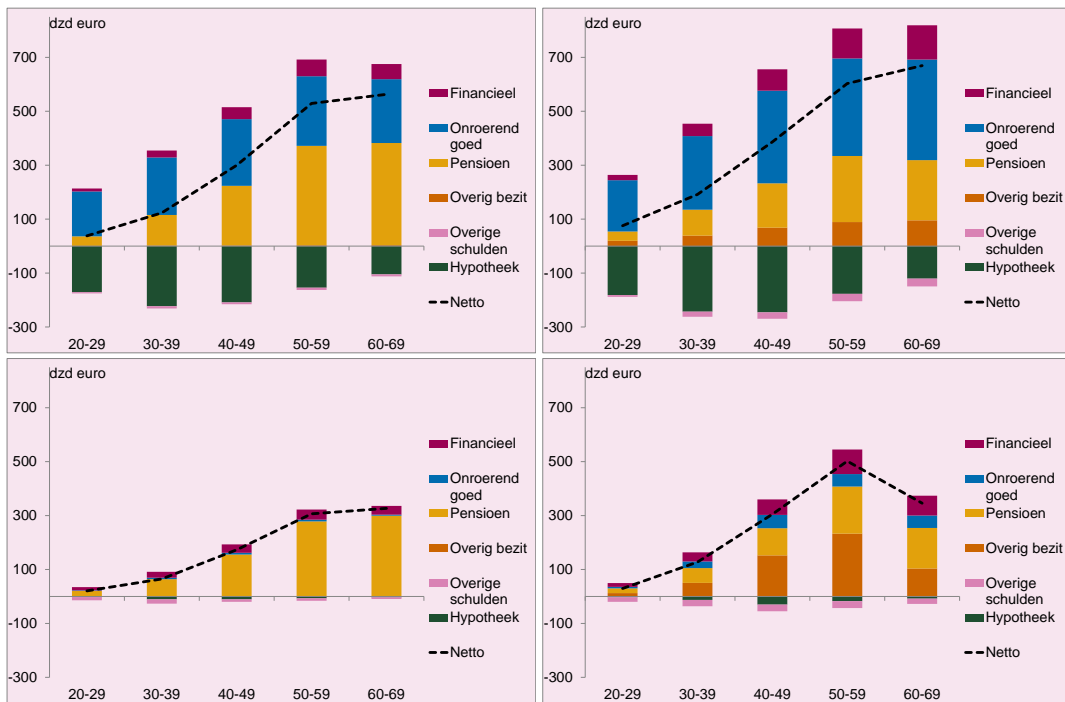
Figuur 2.17 laat de balansen zien voor huishoudens met een mediaan inkomen, naar woonsituatie (koop/huur) en arbeidssituatie (loon/zelfstandig). Figuren 9 en 10 laten dezelfde figuren zien maar dan voor lage en hoge inkomens. Het beeld is vergelijkbaar; vooral het onderscheid tussen wel of geen eigen woning blijkt relevant. Wel is het zo dat zelfstandigen met een hoger inkomen die huren, een netto vermogen hebben dat in de buurt komt van de vergelijkbare groepen met een eigen woning.

Figuur 9 Balansen van huishoudens met (links) en zonder (rechts) eigen woning, loon (boven) vs zelfstandig (onder). Laag inkomen: P25

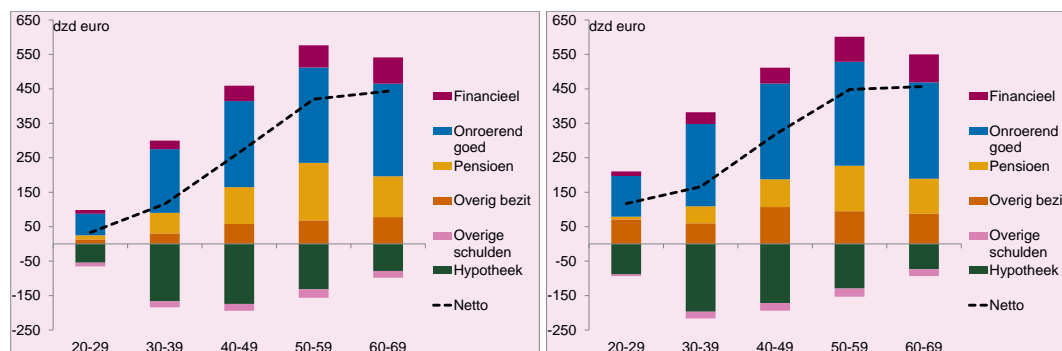

Figuur 10 Balansen van huishoudens met (links) en zonder (rechts) eigen woning, loon (boven) of zelfstandig (onder). Hoog inkomen: P75

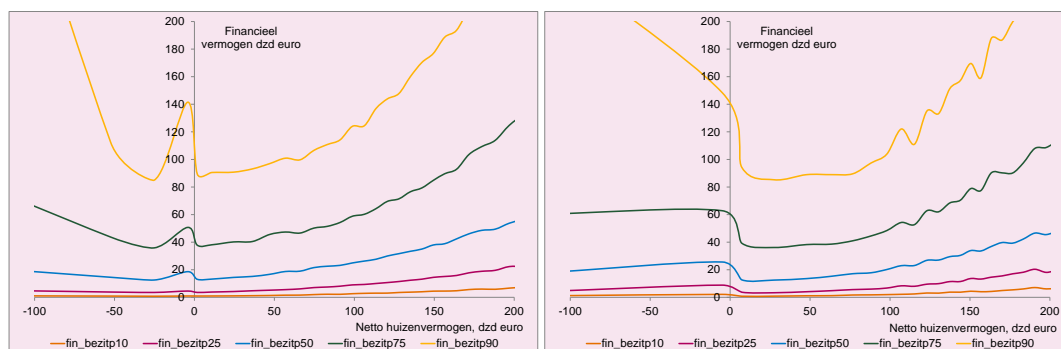
In deze notitie classificeren we een huishouden als zelfstandige, wanneer de belangrijkste inkomensbron in dat jaar uit de eigen onderneming kwam. Een striktere definitie zou zijn om te eisen dat in alle jaren (2005-2014) het inkomen uit de onderneming de belangrijkste inkomensbron is. Figuur 11 laat zien dat de verschillen voor mediane inkomens heel klein zijn.

Figuur 11 Balansen van zelfstandigen in 2014 (links) of in alle jaren 2005-2014 (rechts), bij mediaan inkomen

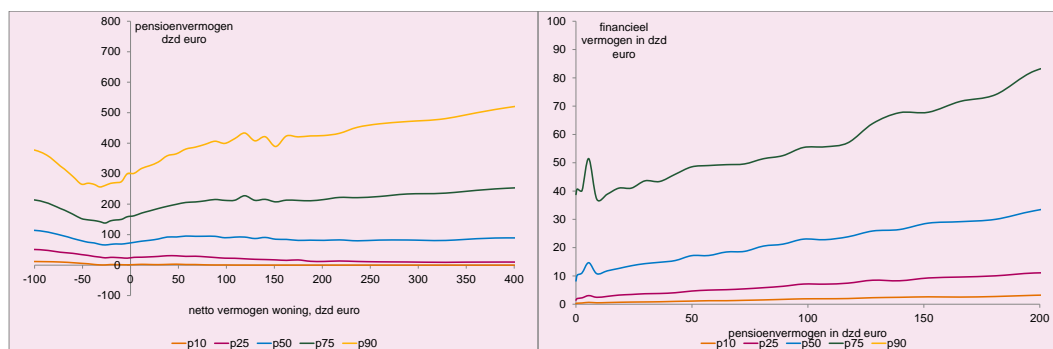
Figuur 3.2 laat het verband zien tussen het financiële vermogen en netto huizenvermogen van twintigers en veertigers. Veertigers die onder water staan lijken iets meer financieel vermogen te hebben dan twintigers. Dat zet zich niet overtuigend door naar hogere leeftijdsgroepen. Van de 70-jarige huishoudens (rechts) die onder water staan heeft de helft hoogstens 30 duizend euro financieel vermogen.

Figuur 12 Financieel vermogen en netto huizenvermogen, 60'ers (links) en 70'ers, 2014

Figuur 3.4 laat het verband tussen pensioenvermogen en netto vermogen in de eigen woning zien voor werknemers. Voor werknemers ligt het voor de hand om te kijken naar hun pensioenvermogens, omdat bijna alle werknemers verplicht pensioen opbouwen. Echter, ook huishoudens die als belangrijkste inkomensbron zelfstandig inkomen hebben, hebben pensioenvermogen. Dit kan zijn omdat ze eerder als werknemer pensioen hebben opgebouwd, of door een partner die werknemer is. Het blijkt ook de pensioenvermogens van sommige zelfstandigen best omvangrijk zijn ten opzichte van het negatieve vermogen in de eigen woning (figuur 13, linkerpaneel).

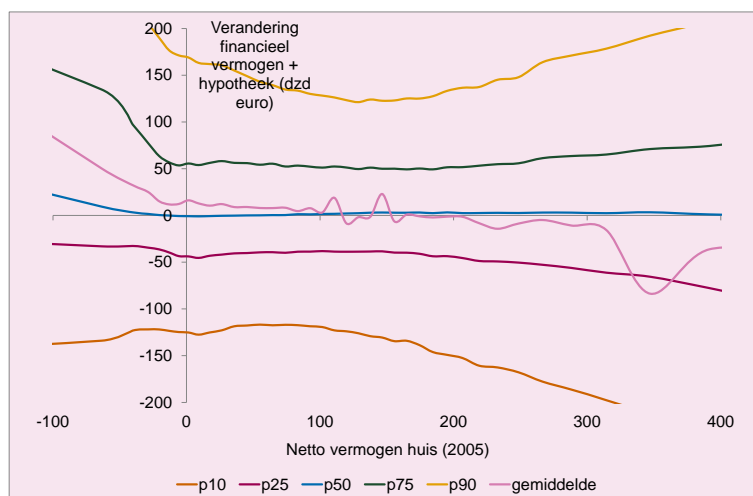
Figuur 13 Zelfstandigen: pensioenvermogen versus netto vermogen in de woning (links) en financieel vermogen versus pensioenvermogen (rechts)

Het rechterpaneel van figuur 13 laat het verband zien tussen financieel vermogen en pensioenvermogen van zelfstandigen. Het beeld is vergelijkbaar met dat van werknemers (figuur 3.4); sommige huishoudens hebben weinig financieel vermogen en wel aanzienlijke pensioenvermogens.

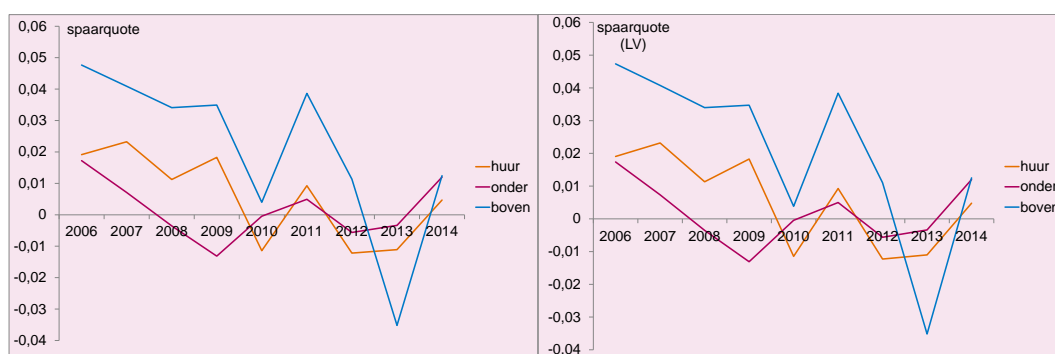
Figuur 4.5 laat zien hoe het saldo van financieel vermogen en hypotheek is veranderd, afgezet tegen de netto waarde van de eigen woning in 2009. Een vergelijkbare figuur is te maken op basis van de netto waarde in 2005. Figuur 14 laat zien dat huishoudens die onder water stonden in 2005 gemiddeld meer vermogen hebben opgebouwd in de jaren daarna (roze lijn). Dit is wel het resultaat van een heel divers onderliggend beeld; de onderste 25% hebben het vermogen alleen maar zien afnemen.

Figuur 14 Verandering financieel vermogen en hypotheek naar netto huizenvermogen in 2005

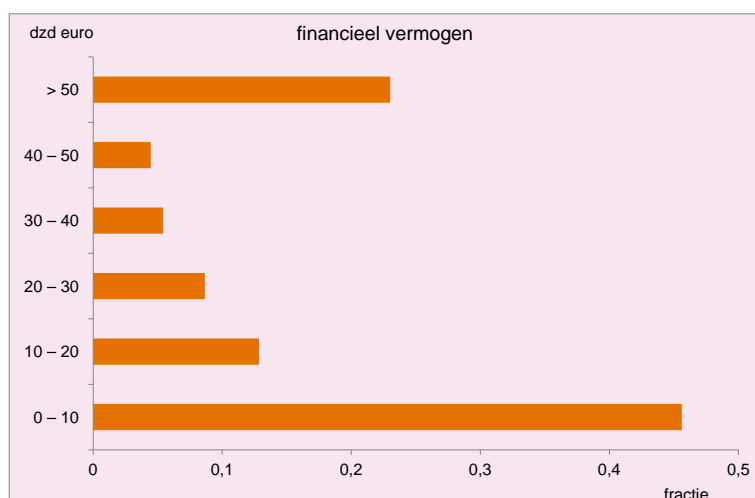
Figuur 4.6 laat de gemiddelde spaarquote zien van huishoudens die huren, kopen (al dan niet met overwaarde op hun hypotheek). Het gaat dan om de verandering van het financieel vermogen ten opzichte van het inkomen. Huishoudens kunnen echter ook hun financieel vermogen veranderen als ze aandelen of obligaties (ver)kopen. Figuur 15 laat de spaarquotes zien van huishoudens zonder aandelen en zonder aandelen en obligaties. De resultaten zijn vergelijkbaar.

Figuur 15 Spaarquote van huishoudens zonder aandelen (links) en zonder aandelen en zonder obligaties (rechts)

In figuur 2.3 staat de verdeling van verschillende vermogenscomponenten over huishoudens. Daarbij is steeds dezelfde verticale as gehanteerd. Driekwart van de huishoudens heeft 50 duizend euro of minder financieel vermogen. In figuur 16 wordt een verdere onderverdeling gemaakt van deze groep. Het blijkt dat 46% van de huishoudens minder dan 10 duizend euro heeft.

Figuur 16 Verdeling van financieel vermogen over huishoudens, 2014

Dit is een uitgave van:

Centraal Planbureau
Bezuidenhoutseweg 30
Postbus 80510 | 2508 GM Den Haag
T (088) 984 60 00

info@cpb.nl | www.cpb.nl

Maart 2018